
Kyrkomötet
Kyrkostyrelsens skrivelse 2017:6

Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I

Kyrkostyrelsen överlämnar denna skrivelse till kyrkomötet.

Uppsala den 14 juni 2017

Wanja Lundby-Wedin

Helén Ottosson Lovén

Skrivelsens huvudsakliga innehåll

Kyrkostyrelsen föreslår kyrkomötet att anta i bilagan till denna skrivelse framlagt förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I att användas i gudstjänster från och med pingstdagen 2018 och att anta kyrkostyrelsens förslag till ändringar i kyrkoordningen.

Skrivelsen har en något annorlunda utformning än brukligt, vilket beror på att synpunkterna i de olika remissbehandlingarna av förslagen 2012 och 2016 har bedömts, beaktats och omhändertagits i den process som avslutades i och med att kyrkostyrelsen mottog revisionsgruppens förslag till ny kyrkohandbok för Svenska kyrkan i mars 2017. Framställningen är koncentrerad och flera avsnitt är utformade som frågor och svar. Material som skrivelsen refererar till finns publicerat på www.svenskakyrkan.se/kyrkomotet. Övrigt material som relaterar till revisionen av kyrkohandboken finns på kyrkohandbokens webbplats: www.svenskakyrkan.se/kyrkohandboken.

Skrivelsen inleds med förslag till ändringar i kyrkostyrelsen. Därefter beskrivs ärendet och dess beredning från 1997 till 2017. Övergripande ställningstaganden redovisas utifrån uppdraget. Gudstjänstens teologi, språk och musik beskrivs och kommenteras. Skrivelsen avslutas med en barnkonsekvensanalys och kyrkoordningskommentarer.

Bilagan Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I återfinns som två särtryck.

Innehåll

Kyrkostyrelsens förslag till kyrkomötesbeslut	3
Förslag till bestämmelser.....	3
Förslag till ändringar i kyrkoordningen	3
1 Ärendet och dess beredning.....	9
1.1 Initiativ till en ny kyrkohandbok	9
1.2 Uppdraget	10
1.3 Reflektion och samtal	11
1.4 Kyrkohandboksförslaget 2012.....	12
1.5 Kyrkohandboksförslaget 2016.....	14
1.6 Kyrkohandboksförslaget 2017.....	15
2 Övergripande ställningstaganden	15
2.1 Uppdragets innebörd.....	16
2.2 Tradition och förnyelse, identitet och relevans.....	18
2.3 Gemensam grundstruktur, mångfald och delaktighet.....	22
2.4 Ekumeniska perspektiv.....	24
3 Gudstjänstens teologi, språk och musik	25
3.1 Övergripande teologiska frågeställningar.....	25
3.2 Gudstjänstens språkliga uttryck.....	27
3.3 Kyrkohandbokens musik.....	28
4 Barnkonsekvensanalys	31
5 Kyrkoordningskommentarer.....	32
Utdrag ur kyrkostyrelsens protokoll.....	37

1. Kyrkomötet beslutar att anta i bilaga till denna skrivelse framlagt förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I att användas i gudstjänster från och med pingstdagen 2018.
2. Kyrkomötet beslutar att anta kyrkostyrelsens förslag till ändringar i kyrkoordningen.

Förslag till bestämmelser

Förslag till ändringar i kyrkoordningen

Kyrkomötet beslutar i fråga om kyrkoordningen (SvKB 1999:1),
dels att 17 kap. 1, 3, 4, 6, 8, 11–14 §§, 18 kap. 1–6 §§, 26 kap. 1 §, 31 kap. 2 §, 32 kap. 2 §, 43 kap. 1 § och rubriken närmast före 17 kap. 12 § ska ha följande lydelse,
dels att det ska införas en ny 18 kap. 6 a § av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 kap.

1 §

I församlingen ska gudstjänst firas i form av *huvudgudstjänster*, kyrkliga handlingar och andra *gemensamma* gudstjänster.

I församlingen ska gudstjänst firas i form av *den allmänna gudstjänsten*, kyrkliga handlingar och andra gudstjänster.

3 §

I varje församling som inte ingår i ett pastorat och i varje pastorat ska *det* firas en huvudgudstjänst alla söndagar och kyrkliga helgdagar om inte domkapitlet för visst tillfälle har medgivit något annat.

I varje församling som inte ingår i ett pastorat och i varje pastorat ska en huvudgudstjänst *i form av den allmänna gudstjänsten* firas alla söndagar och kyrkliga helgdagar om inte domkapitlet för visst tillfälle har medgivit något annat.

För ett pastorat ska domkapitlet i församlingsinstruktionen besluta vad som ska gälla beträffande huvudgudstjänster i församlingarna.

4 §

Huvudgudstjänster ska firas

1. enligt någon av de ordningar för huvudgudstjänster som finns i *Den svenska* kyrkohandboken, eller
2. som gudstjänst med biskops-, präst- eller diakonvigning, sändning, mottagande av kyrkoherde eller kyrkoinvigning.

I 18 kap. 6 § finns bestämmelser om möjligheterna att använda annan gudstjänstordning och annan musik än

Huvudgudstjänster ska firas

1. enligt någon av de ordningar för huvudgudstjänster som finns i kyrkohandboken, eller
2. som gudstjänst med biskops-, präst- eller diakonvigning, sändning, mottagande av kyrkoherde eller kyrkoinvigning.

I 18 kap. 6 och 6 a §§ finns bestämmelser om möjligheterna att i huvudgudstjänsten använda annan gudstjänst-

den som ingår i *Den svenska kyrko-*
handboken.

ordning och annan musik än den som
ingår i kyrkohandboken.

6 §

Kyrkorådet i en församling eller församlingens rådet får efter samråd med församlingens präster och kyrkomusiker besluta vilka i *Den svenska kyrkohand-*
boken angivna former av huvudguds-
tjänst som utöver högmässa ska använ-
das i församlingen.

Kyrkorådet i en församling eller församlingens rådet får efter samråd med församlingens präster och kyrkomusiker besluta vilka i kyrkohandboken angivna former av huvudgudstjänst som utöver högmässa ska användas i församlingen.

8 §

Kyrkoherden beslutar efter samråd med församlingens kyrkoråd eller församlingens rådet, präster och kyrkomusiker om huvudgudstjänstens uppbyggnad och utformning.

Den präst som leder *gudstjänsten* beslutar vilka av kyrkohandbokens *alternativa* moment som ska användas.

Den präst som leder *huvudguds-*
tjänsten beslutar vilka av kyrkohand-
bokens *alternativ inom varje* moment
som ska användas.

11 §

I gudstjänsten får kollekt tas upp till Svenska kyrkans verksamhet eller till någon annan verksamhet som det är angeläget för Svenska kyrkan att stödja.

Vid varje huvudgudstjänst ska en kollekt tas upp om inte särskilda skäl talar mot detta. Vid övriga *församlings-*
gudstjänster får kollekt tas upp enligt bestämmelserna i 43 kap.

Vid varje huvudgudstjänst ska en kollekt tas upp om inte särskilda skäl talar mot detta. Vid övriga *gudstjänster* får kollekt tas upp enligt bestämmelserna i 43 kap.

Vem som får leda en gudstjänst**Vem som får leda den allmänna gudstjänsten**

12 §

Församlingens gemensamma gudstjänster ska ledas av den som är behörig att utöva uppdraget som präst i Svenska kyrkan.

Bestämmelser om att någon annan än en präst kan leda *församlingens gemensamma gudstjänster* finns i 13 och 14 §§.

Den allmänna gudstjänsten ska ledas av den som är behörig att utöva uppdraget som präst i Svenska kyrkan.

Bestämmelser om att någon annan än en präst kan leda *den allmänna gudstjänsten* finns i 13 och 14 §§.

13 §

Biskopen får ge tillstånd åt någon som är döpt och tillhör Svenska kyrkan att predika vid och leda *de gemensamma gudstjänsterna* i vissa eller alla församlingar i stiftet. Ett sådant tillstånd får ges åt den som

1. utbildas till präst, eller
2. rekommenderats av en kyrkoherde.

Biskopen får ge tillstånd åt någon som är döpt och tillhör Svenska kyrkan att predika vid och leda *den allmänna gudstjänsten* i vissa eller alla församlingar i stiftet. Ett sådant tillstånd får ges åt den som

1. utbildas till präst, eller
2. rekommenderats av en kyrkoherde.

Biskopens tillstånd får inte avse sakramentsförvaltningen eller att leda de kyrkliga handlingarna.

KsSkr 2017:6

14 §

Kyrkoherden får ge tillstånd åt någon som är döpt och tillhör församlingen eller, om församlingen ingår i ett pastorat, en församling i pastoratet att predika och leda gudstjänsten vid *en viss* eller *vissa av de gemensamma gudstjänsterna* i församlingen eller i någon av pastoratets församlingar. Ett sådant tillstånd får också ges till någon som är döpt och anställd i församlingen eller, om församlingen ingår i ett pastorat, i pastoratet. Tillstånd får dock inte i något fall ges om frågan har prövats av biskopen enligt 13 § första stycket och biskopen har vägrat tillstånd.

Kyrkoherden ska för varje år anmäla till biskopen vilka som fått ett sådant tillstånd och vilka gudstjänster det har gällt.

Kyrkoherdens tillstånd får inte avse sakramentsförvaltningen eller att leda de kyrkliga handlingarna.

Kyrkoherden får ge tillstånd åt någon som är döpt och tillhör församlingen eller, om församlingen ingår i ett pastorat, en församling i pastoratet att predika och leda *den allmänna* gudstjänsten vid *ett visst* eller *vid vissa tillfällen* i församlingen eller i någon av pastoratets församlingar. Ett sådant tillstånd får också ges till någon som är döpt och anställd i församlingen eller, om församlingen ingår i ett pastorat, i pastoratet. Tillstånd får dock inte i något fall ges om frågan har prövats av biskopen enligt 13 § första stycket och biskopen har vägrat tillstånd.

18 kap.

1 §

Svenska kyrkans gudstjänstböcker är, förutom Bibeln, *Den svenska kyrkohandboken*, *Den svenska psalmboken*, *Den svenska evangelieboken* och *En liten bönbok*. Dessa ska som uttryck för Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära antas av kyrkomötet.

Svenska kyrkans gudstjänstböcker är, förutom Bibeln, *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan (kyrkohandboken)*, *Den svenska psalmboken (psalmboken)*, *Den svenska evangelieboken (evangelieboken)* och *En liten bönbok (bönboken)*. Dessa ska som uttryck för Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära antas av kyrkomötet.

2 §

Vid läsning i en gudstjänst av andra bibeltexter än de som finns intagna i *Den svenska evangelieboken* och *Den svenska kyrkohandboken* ska användas en sådan översättning av Bibeln som gäller för Svenska kyrkan.

Vid läsning i en gudstjänst av andra bibeltexter än de som finns intagna i *evangelieboken* och *kyrkohandboken* ska användas en sådan översättning av Bibeln som gäller för Svenska kyrkan.

3 §

Den svenska kyrkohandboken ska användas vid huvudgudstjänster och kyrkliga handlingar. Den används även vid församlingens gudstjänster i övrigt.

Kyrkohandboken ska användas vid huvudgudstjänster och kyrkliga handlingar. Den används även vid församlingens gudstjänster i övrigt.

När förslag till en ny kyrkohandbok utarbetas beslutar kyrkomötet om

KsSkr 2017:6 försöksverksamhet får bedrivas. Har kyrkomötet fattat ett sådant beslut får kyrkostyrelsen besluta om gudstjänstordningar som får användas som alternativ till dem som finns i kyrkohandboken och utfärda bestämmelser om användningen av sådana försöksordningar.

4 §

Den svenska psalmboken ska användas vid huvudgudstjänster och kyrkliga handlingar. *Psalmboken* ska användas vid huvudgudstjänster och kyrkliga handlingar.

Psalmer får bytas ut mot andra psalmer eller församlingssånger som inte ingår i *Den svenska psalmboken* om den präst som leder gudstjänsten och den tjänstgörande kyrkomusikern är ense. Psalmer får bytas ut mot andra psalmer eller församlingssånger som inte ingår i psalmboken om den präst som leder gudstjänsten och den tjänstgörande kyrkomusikern är ense.

5 §

Den svenska evangelieboken ska användas för läsningarna vid huvudgudstjänster. *Evangelieboken* ska användas för läsningarna vid huvudgudstjänster.

Predikan ska utgå från en eller flera av de lästa bibeltexterna.

6 §

I huvudgudstjänsten får vid ett visst tillfälle eller under en viss tid användas någon annan gudstjänstordning *eller musik* än den som ingår i *Den svenska kyrkohandboken* och andra psalmer eller församlingssånger än de som ingår i *Den svenska psalmboken*. I huvudgudstjänsten får vid ett visst tillfälle eller under en viss tid användas någon annan gudstjänstordning än den som ingår i kyrkohandboken och andra psalmer eller församlingssånger än de som ingår i psalmboken.

Beslut om detta fattas av kyrkoherden efter samråd med församlingens präster och kyrkomusiker och efter medgivande av *kyrkorådet* eller *församlingens rådet*. Ett sådant beslut ska genast anmälas till domkapitlet. Beslut om detta fattas av kyrkoherden efter samråd med församlingens präster och kyrkomusiker och efter medgivande av *församlingens kyrkoråd* eller *församlingsråd*. Ett sådant beslut ska genast anmälas till domkapitlet.

Om det finns särskilda skäl får domkapitlet ändra eller upphäva kyrkoherdens beslut.

6 a §

I huvudgudstjänsten får till kyrkohandbokens texter användas annan musik än den som ingår i kyrkohandboken.

Beslut om detta fattas av kyrkoherden efter samråd med församlingens präster och kyrkomusiker och efter medgivande av församlingens kyrkoråd eller församlingsråd. Ett sådant beslut ska anmälas till domkapitlet.

26 kap.

1 §

När Svenska kyrkan sänder en medarbetare för tjänst utomlands eller på ett särskilt uppdrag i landet kan en sändningsmässa eller en sändningsgudstjänst firas enligt den ordning som finns i *Den svenska kyrkohandboken*.

När Svenska kyrkan sänder en medarbetare för tjänst utomlands eller på ett särskilt uppdrag i landet kan en sändningsmässa eller en sändningsgudstjänst firas enligt den ordning som finns i kyrkohandboken.

31 kap.

2 §

Domkapitlet får förklara den behörig att utöva uppdraget som präst som

1. är behörig att utöva uppdraget som präst i en annan evangelisk-luthersk kyrka inom Lutherska världsförbundet eller i en kyrka eller ett samfund som Svenska kyrkan genom beslut av kyrkomötet ingått en överenskommelse om särskild ekumenisk samverkan med,
2. tillhör Svenska kyrkan,
3. har godtagbara kunskaper i svenska språket,
4. har sådana kunskaper och erfarenheter inom det praktisk-teologiska området som behövs för uppdrag som präst i Svenska kyrkan,
5. har förklarat sig beredd att i alla uppgifter tjänstgöra tillsammans med andra som vigts till ett uppdrag inom kyrkans vinningstjänst oavsett deras kön, och
6. inför biskopen i domkapitlet har gett löften motsvarande dem som finns i momentet Löftena i ordningen för prästvigning i *Den svenska kyrkohandboken*.

32 kap.

2 §

Domkapitlet får förklara den behörig att utöva uppdraget som diakon som

1. är behörig att utöva uppdraget som diakon i en annan evangelisk-luthersk kyrka inom Lutherska världsförbundet eller i en kyrka eller ett samfund som Svenska kyrkan genom beslut av kyrkomötet ingått en överenskommelse om särskild ekumenisk samverkan med,
2. tillhör Svenska kyrkan,
3. har godtagbara kunskaper i svenska språket,
4. har sådana kunskaper och erfarenheter i övrigt som behövs för uppdraget som diakon i Svenska kyrkan,
5. har förklarat sig beredd att i alla uppgifter tjänstgöra tillsammans med andra som vigts till ett uppdrag inom kyrkans vinningstjänst oavsett deras kön, och
6. inför biskopen i domkapitlet har gett löften motsvarande dem som finns i momentet Löftena i ordningen för diakonvigning i *Den svenska kyrkohandboken*.

43 kap.

1 §

I samband med *offentlig* gudstjänst *och* I samband med gudstjänst får kollekt tas upp för att stödja Svenska kyrkans verksamhet eller någon annan verksamhet som kan anses angelägen för Svenska kyrkan.

1. Detta beslut träder i kraft pingstdagen 2018.
2. Med Kyrkohandbok för Svenska kyrkan avses i dessa bestämmelser Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I och Den svenska kyrkohandboken II till dess kyrkomötet fattar beslut om Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del II.

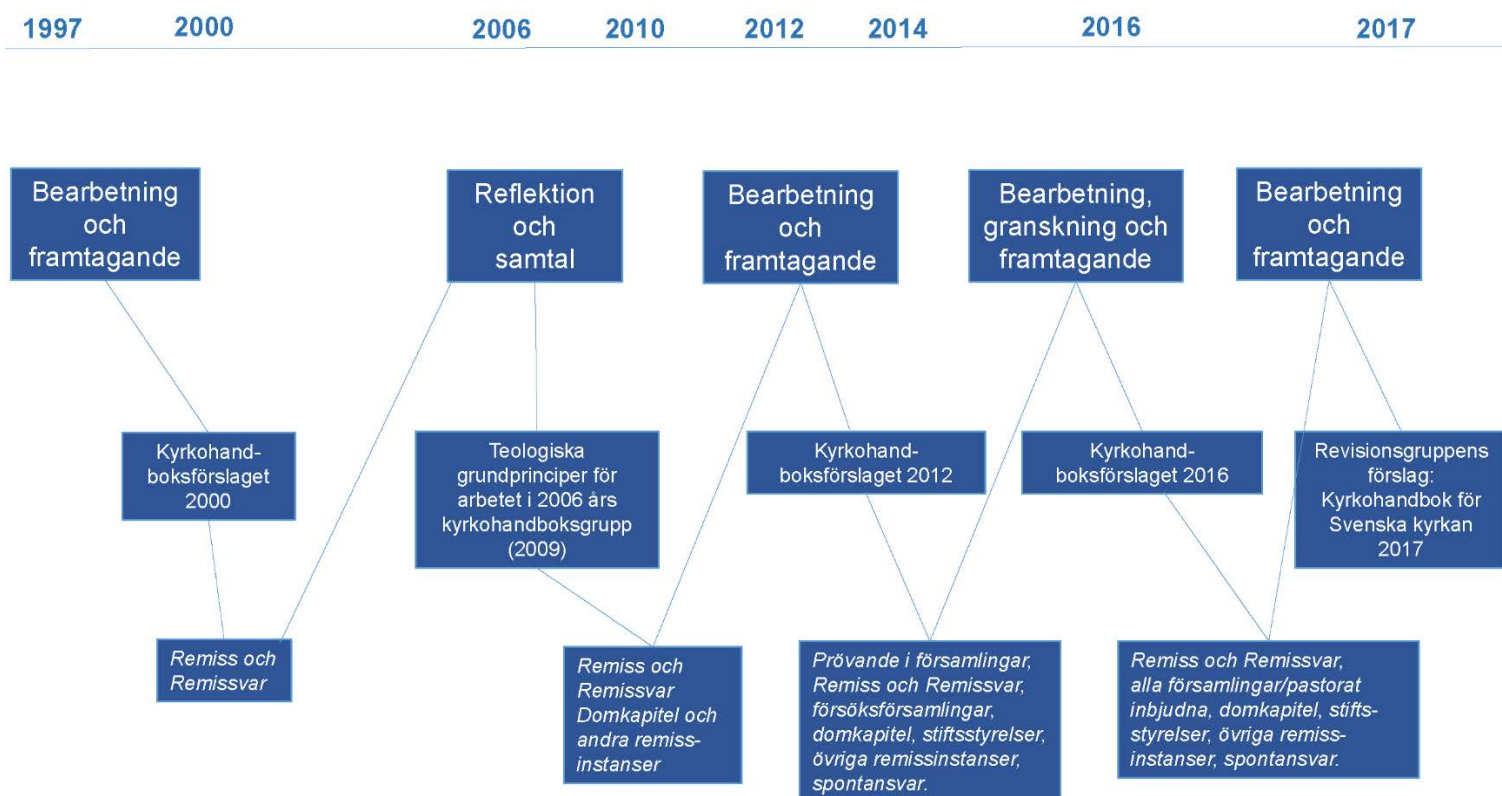

1 Ärendet och dess beredning

KsSkr 2017:6

Arbetet med att ta fram en ny kyrkohandbok har varit omfattande. En schematisk framställning av processen ges i följande bild. Uppdraget har i delar förändrats, kyrkohandboksförslag har tagits fram, remissomgångar har genomförts och lett till bearbetningar som resulterat i kyrkostyrelsens förslag till kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I.

Bild 1

1.1 Initiativ till en ny kyrkohandbok

Under andra halvan av 1990-talet tog den dåvarande Församlingsnämnden initiativ till en samlad bearbetning av tre av Svenska kyrkans gudstjänstböcker – översyn av *Den svenska kyrkohandboken* och *Den svenska evangelieboken* samt revision av *En liten bönbok*.

Centralstyrelsen utfärdade i mars 1997 övergripande direktiv för arbetet med Svenska kyrkans gudstjänstböcker (CsSkr 1997:3, bilaga 2). Som huvudmotiv för översynen av kyrkohandboken anfördes behovet av språklig anpassning till den nya bibelöversättningen, behovet av att föra in arbetet med de ekumeniska översättningarna av trosbekännelserna och Herrens bön i Svenska kyrkans gudstjänstliv, samt behovet av att kyrkohandboken skulle överensstämma med den kommande kyrkoordningen. Ett år senare, i mars 1998, beslöt Centralstyrelsen om ett tilläggsdirektiv till översynen av kyrkohandboken. Direktivet angav att stor vikt skulle läggas vid frågan om ett inklusivt språk.

Arbetet med översynen påbörjades i september 1997. I mars 2000 överlämnades förslagen till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan, *Den svenska evangelieboken* och *En liten bönbok* (Svenska kyrkans utredningar 2000:1-6) till kyrkostyrelsen och sändes ut på remiss.

Efter remissomgången på förslagen kunde kyrkostyrelsen konstatera att det inte var möjligt att fortsätta enligt den tidplan för beslut som förelåg. Remisskritiken avseende kyrkohandboksförslaget rörde såväl struktur som språk och musik samt att arbetet resulterat i en total revision i stället för den översyn som direktiven talat om. Mot bakgrund av kritiken beslöt kyrkostyrelsen, i samråd med biskopsmötet, att föra fram en gudstjänstbok i taget för beslut i kyrkomötet.

Evangelieboksförslaget kunde efter bearbetning läggas fram för beslut i kyrkomötet 2002. En ny bönbokskommitté tillsattes därefter och dess förslag behandlades och beslutades i 2005 års kyrkomöte. Därefter återupptogs arbetet med att ta fram en ny kyrkohandbok.

1.2 Uppdraget

Kyrkostyrelsen beslutade den 19 april 2006 om fortsatt arbete med översyn av kyrkohandboken. Enligt kyrkostyrelsen kvarstod tre uppgifter från kyrkohandboksöversynen 1997–2000, nämligen en anpassning till Bibel 2000, en kyrkorättslig och anvisningsmässig anpassning till kyrkoordningen, samt en bearbetning i syfte att finna ett mer inkluderande språkbruk.

Kyrkostyrelsens direktiv angav att översynen skulle ske i två steg. Steg ett skulle omfatta en övergripande reflektion över gudstjänsten och parallellt därmed ett arbete med Svenska kyrkans mässordning. Steg två i översynsarbetet skulle avse övriga gudstjänster och kyrkliga handlingar. Kyrkostyrelsen underströk att det alltså var fråga om en översyn, inte en revision.

I det första stegets grundläggande teologiska och pastorala reflektion skulle bland annat behandlas frågan vad det innebär att fira en gudstjänst som återspeglar Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära i en tid präglad av lokal gestaltning och stor alternativrikedom och vad det innebär att i den situationen fastställa en gemensam kyrkohandbok. Vidare skulle behandlas frågan vad det innebär att säkerställa ett igenkännande från söndag till söndag i den lokala församlingen och geografiskt över landet från kyrka till kyrka. I arbetet med en grundordning för mässans firande skulle hänsyn tas till bland annat den under 1900-talet framvuxna insikten om gudstjänsten som konstitutiv för församlingen i förhållande till gudstjänstens svaga ställning på många håll. I det första steget skulle även klarläggas i vilken mening Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära uttrycks i ordalydelse, innehåll, struktur och gestaltning och förhållandet mellan lokal gestaltning och Svenska kyrkans allmänkyrkliga tradition i struktur och språk skulle belysas. Vidare angavs begreppsparen föreskrivna moment – lokal gestaltning, fasta formuleringar – stor alternativrikedom och igenkännande – flexibilitet som viktiga aspekter att ta hänsyn till. Aspekten gudstjänstutveckling i ett ekumeniskt och internationellt perspektiv skulle vägas in. Konsekvenser för domkapitlens tillsyn skulle också behandlas i anslutning till frågor om lokal gestaltning (Direktiven i sin helhet finns publicerade på www.svenskakyrkan.se/kyrkomotet).

Kyrkostyrelsen beslutade om en arbetsmodell för översynen med en expertgrupp, en referensgrupp bestående av företrädare för de ordinarie nomineringsgrupperna i kyrkostyrelsen, en bred process med förankring på stiftsnivå och en remissbehandling av expertgruppens resultat efter steg ett.

Den 20 oktober 2009 förde biskopsmötet en diskussion om kyrkohandboksarbetet där det rådde enighet om att det fanns starka skäl att ompröva direktiven att arbetet skulle avse en översyn, snarare än en revision. Biskopsmötet menade bland annat att det grundläggande problemet var att församlingarna, i sin ambition att fira

gudstjänst som fungerar väl i vår tid, allt oftare avvek från gällande kyrkohandbok och denna situation bedömdes ha blivit alltmer bekymmersam. Biskopsmötet ansåg därför att handboksarbetet fordrade en större insats än den som angivits i den ursprungliga planeringen och att en försöksverksamhet var viktig. Mot bakgrund av biskopsmötets ställningstagande beslöt kyrkostyrelsen den 8 december 2009 att genomföra en mer genomgripande revision av kyrkohandboken samt att beslutet om ny kyrkohandbok skulle föregås av en försöksverksamhet.

Arbetet med kyrkohandboken bedrevs därefter, efter beslut i kyrkostyrelsen, i en projektmodell med befintlig referensgrupp och expertgrupp (se protokoll, kyrkostyrelsen 2010–05–19–20, § 68, samt bilaga på www.svenskakyrkan.se/kyrkomotet).

1.3 Reflektion och samtal

I arbetets första steg togs två reflektionsdokument fram: *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* och *Mässans grundordning*. I sitt arbete förde expertgruppen en kontinuerlig dialog med stiftens gudstjänst- och musikhandläggare, församlingsrepresentanter och kyrkostyrelsens referensgrupp.

I dokumentet *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* presenterade expertgruppen bland annat sin syn på kyrkohandboken och gudstjänstens grundläggande struktur, *ordo*. Dessa tankar utvecklades konkret vidare i dokumentet *Mässans grundordning* som innehöll en beskrivning av de fyra huvuddelar som utgör mässans grundstruktur. Expertgruppen gav uttryck för synsättet att det i själva gudstjänstskeendet finns grundläggande likheter över hela världen – ett gemensamt handlingsmönster – även om former, ordningar och gestaltning varierar. Man konstaterade också att redan 1986 års kyrkohandbok till viss del gav uttryck för detta synsätt. Vidare konstaterade expertgruppen att de samtal som förts med stiftens handläggare, kyrkoherdar och andra som arbetade med gudstjänstfrågor givit vid handen att det som efterfrågades var en kyrkohandbok som med utgångspunkt i 1986 års handbok följde en gemensam grundordning för den allmänna gudstjänsten, samtidigt som det inom denna grundordning gavs stort utrymme för lokal gestaltning och utformning av olika moment i respektive gudstjänst.

I *Teologiska grundprinciper* fördes en diskussion kring relationen mellan gudstjänstens grundordning och dess gestaltning i olika kontexter. Expertgruppen lyfte här utmaningar till medlemskyrkorna från Lutherska världsförbundets studieprocess *Worship and culture*. Här uttrycks samspelet mellan det gemensamma och det lokala så, att det centrala och enhetliga i gudstjänsten bör utgöras av bibelläsning och predikan samt dop och söndaglig mässa, medan det lokala i allt högre grad ska präglade den liturgiska gestaltningen; språk, gester och rörelse, sång, musik och instrument, konst och arkitektur.

När den grundläggande strukturen är tydlig, menade expertgruppen, blir det lättare att låta gudstjänsten få en lokal gestaltning utan att förlora det världsvida ekumeniska perspektivet. En tydlig grundläggande struktur främjar också, framhöll expertgruppen, ett igenkännande från söndag till söndag i den lokala församlingen och geografiskt över landet från kyrka till kyrka. Den grundläggande struktur som föreslogs av expertgruppen utgjordes av huvudmomenten Samling, Ordet, Måltiden och Sändning, respektive Samling, Ordet och Sändning när gudstjänst firas utan nattvard. Vidare föreslog man att det till de enskilda momenten skulle ingå många förslag på texter och sånger i olika språk- och musikstilar som skulle spegla olika traditioner. När det gällde uppdraget att arbeta med ett inkluderande språk menade

expertgruppen vidare att utgångspunkten borde vara att hellre ta in nya formuleringar som alternativ än att göra små ändringar i existerande, välkända texter.

Det första steget avslutades i och med att reflektionsdokumenten sändes på remiss från kyrkostyrelsen till domkapitlen i december 2009. Kyrkostyrelsen konstaterade att något konkret förslag till mässordning inte förelåg, även om *Mässans grundordning* var en vägledning (protokoll kyrkostyrelsen 2009-12-08, § 159). Samtliga domkapitel skickade in remissvar. Dessutom sändes spontansvar in från femton instanser. (Dokumenterna i steg ett, remissvar och remissammanställning finns publicerade på www.svenskakyrkan.se/kyrkomotet)

Reflektionsdokumenten togs väl emot av remissinstanserna. Expertgruppens tankar rörande gudstjänstens grundordning fick ett starkt stöd av remissinstanserna. En återkommande synpunkt var att man ansåg det positivt att i anslutning till 1986 års handbok utarbeta en för hela Svenska kyrkan gemensam grundstruktur för den allmänna gudstjänsten och samtidigt ge utrymme för lokala variationer inom denna grundordning. Detta kom därför att utgöra en grundpelare i det fortsatta arbetet.

1.4 Kyrkohandboksförslaget 2012

1.4.1 Arbetet med Kyrkohandboksförslaget 2012

Efter det att reflektionsdokumenten i steg ett med följande remissbehandling avslutats påbörjades nästa steg i processen med utarbetande av förslag till ny kyrkohandbok. Gudstjänstordningarnas antal, utformning och innehåll analyserades och avvägdes. Underlag för förslagens texter och musik diskuterades och bedömdes.

Nytt material tillfördes efter behovsinventeringar. Som en förberedelse inför processen av nyskapande inhämtades även erfarenheter från tidigare kyrkohandboksrevisioner, såväl den som föregick 1986 års kyrkohandbok som arbetet med förslaget år 2000. Från Bibelkommissionens samarbete mellan författare och exegeter i processen med Bibel 2000 erhöles också aspekter på nyskapande. I arbetet med kyrkohandboksförslaget medverkade författare, teologer och tonsättare med text- och musikunderlag. Skribenterna och tonsättarna representerade olika generationer, fromhetsriktningar och erfarenhetsbakgrund. Text- och musikförslag bedömdes i kyrkohandboksprojektets grupper, men författarna och tonsättarna var anonyma för att säkerställa att granskningen av innehållet inte påverkades av vetskapen om upphovsperson.

Äldre texter i förslaget reviderades och bearbetades i vissa fall, men förblev i andra fall oförändrade i förhållande till 1986 års kyrkohandbok. Också dessa avvägningar gjordes efter bedömningar i projektets grupper.

Kyrkostyrelsen informerades kontinuerligt om kyrkohandboksarbetet och föredragningar gjordes också i kyrkomötets gudstjänstutskott. Biskopsmötet var delaktigt i arbetet med kyrkohandboksförslaget och Svenska kyrkans teologiska kommitté fick återkommande information. Ytterligare expertkompetens tillfördes och avstämningar med sakkunniga gjordes för specifika frågor, t.ex. frågor om samiskt kyrkoliv, anpassning till Bibel 2000, frågor om barn och unga, ekumeniska frågor etc. En bakgrund var även arbetet med liturgiska sånger med en alternativ grundton för den allmänna gudstjänsten som genomfördes efter uppdrag från kyrkomötet genom en process 2005 till 2007 med inventering av gudstjänstmateriäl, försöksverksamhet i församlingar och kontinuerlig utvärdering. Arbetet resulterade i *Gudstjänstsång* (2011).

Stiftens gudstjänst- och musikhandläggare samlades en till två gånger per år till fördjupningsdagar om kyrkohandboksarbetet och de frågor som aktualiserats i

processen. Vidare togs återkommande emot synpunkter på revisionsarbetet vid till exempel kontraktssamlingar, församlingssamlingar och i möten med kyrkomötets nomineringsgrupper.

I samarbete med den kyrkorättsliga avdelningen på kyrkokansliet utreddes för kyrkohandboken central terminologi. Även upphovsrättsliga frågor behandlades tillsammans med juridiskt sakkunniga för att bland annat möjliggöra elektronisk publicering.

I revisionen av kyrkohandbokens ordningar för kyrkliga handlingar tillsattes under 2010 fyra arbetsgrupper, en för respektive gudstjänst: dop-, konfirmations-, vigsel- och begravningsgudstjänst. Gruppernas uppgift var att presentera en teologisk och social analys samt en reflektion om pastoral färdriktning för respektive gudstjänst. Gruppernas reflektionsdokument utgjorde sedan underlag för revisionen av gudstjänstordningarna för dop, konfirmation, vigsel och begravning i kyrkohandboksförslaget.

2012 färdigställdes ett förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I, med tillhörande musikvolym och förklaringsvolym (SKU 2012:1). I och med att detta förslag förelåg avslutades expertgruppens uppdrag. (Förklaringsvolymen till 2012 års förslag finns på www.svenskakyrkan.se/kyrkomotet)

1.4.2 Försöksverksamhet och remiss

Efter att kyrkomötet 2011 beslutat att försöksverksamhet fick bedrivas så beslutade kyrkostyrelsen 23 maj 2012 att anta Förslag Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I med tillhörande musikvolym att prövas från Första söndagen i Advent 2012 till Domsöndagen 2013 i ett brett urval av Svenska kyrkans församlingar och för remissförfarande (kyrkostyrelsens protokoll 2012-05-23–24, § 60).

Urvalet av de församlingar som prövade kyrkohandboksförslaget utgjordes i alla stift av minst 20 procent av samtliga församlingar, i många stift var andelen betydligt högre. Församlingarna utsågs av domkapitlen i respektive stift. I kyrkostyrelsens bestämmelser om att församlingar skulle pröva förslaget i en försöksverksamhet angavs att urvalet av församlingar skulle vara brett med avseende på exempelvis storlek, gudstjänstdeltagande, flerspråkighet och kyrkorum (Svenska kyrkans bestämmelser 2011:14). De församlingar som utsågs att pröva kyrkohandboks-förslaget inbjöds också att svara på remissen.

Under februari 2014 inkom remissvaren till kyrkostyrelsen. Sammantaget var närmare 40 procent av Svenska kyrkans församlingar remissinstanser och 81 procent av dessa besvarade remissen. Även samtliga domkapitel och stiftsstyrelser besvarade remissen. Svar inkom också från 21 övriga remissinstanser, såsom exempelvis utbildningsinstitutioner och inomkyrkliga organisationer. Vidare inkom knappt ett hundratal spontansvar. Totalt inkom 631 svar. Remissvaren behandlades med en religionssociologisk metod, där alla fritt formulerade svar togs tillvara tillsammans med de frågor som kunde behandlas statistiskt.

En majoritet av remissinstanserna bejakade förslaget som helhet men hade också synpunkter om behov av bearbetningar (remissammanställningen finns på www.svenskakyrkan.se/kyrkomotet).

1.5 Kyrkohandboksförslaget 2016

I november 2013 utsåg kyrkostyrelsen en slutförslagsgrupp för att ta om hand remissutfallet efter försöksverksamheten och arbeta fram ett slutförslag. För att säkerställa kyrkohandbokens användbarhet i församlingarna skulle gruppen innehålla stor pastoral kompetens.

Vid sammanställningen av remissutfallet 2014 konstaterades att ytterligare bearbetningar behövdes, bland annat avseende barnperspektiv och vissa teologiska perspektiv som treenighetsperspektiv, kristologi och eskatologi. Vidare behövdes bearbetning av såväl språk som musik. Även de inledande anvisningarna behövde bearbetas.

Med utgångspunkt i kyrkohandboksrevisionens uppdrag, slutsatserna från reflektionsfasens arbete, kyrkohandboksförslaget 2012, remissinstansernas synpunkter efter försöksverksamheten 2012/2013, samt ett särskilt arbete med fokusgrupper 2014 där barn och unga deltog, arbetades ett nytt kyrkohandboksförslag fram. Under 2015 skedde granskning av det bearbetade förslaget avseende, teologi, musik och språk med sakkunniga inom respektive område. Även barnperspektiv beaktades särskilt, till exempel genom seminarier kring dop och konfirmation.

Kyrkostyrelsen beslutade vid sitt sammanträde i december 2015 att de ordinarie ledamöterna i styrelsens arbetsutskott samt en ytterligare biskop skulle utgöra styrgrupp för det fortsatta arbetet. Vidare beslöt man att det bearbetade kyrkohandboksförslaget skulle sändas på en uppföljande remiss till samtliga kyrkoråd, domkapitel, stiftsstyrelser samt 47 övriga instanser.

Ett antal församlingar ombads att ha ett särskilt fokus i remissarbetet. Det fanns därför en grupp församlingar/pastorat (18 kyrkoråd) som hade Den allmänna gudstjänsten som sitt fokusområde. En annan grupp studerade fördjupat De kyrkliga handlingarna (11 kyrkoråd). En tredje grupp hade fokus på området Barn och unga (8 kyrkoråd).

Eftersom remissen om kyrkohandboksförslaget 2016 var en uppföljning till den tidigare remissen togs inte frågor som fått ett tydligt utfall i remissresultatet 2014 upp på nytt i denna remissomgång.

Sammanfattningsvis kunde i remissammanställningen i september 2016 konstateras att bland församlingar/pastorat var det 78 procent som bedömde förslaget till Den allmänna gudstjänsten som bra eller ganska bra och att motsvarande siffra beträffande förslaget till de kyrkliga handlingarna var 80 procent. 75 procent av församlingarna/pastoraten ansåg att förslaget uttryckte Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära i hög eller ganska hög grad och 82 procent menade att församlingarnas gudstjänsttraditioner rymdes i hög eller ganska hög grad i förslaget. När det gällde språket bedömde 57 procent detta som bra eller ganska bra medan 27 procent ansåg det vara ”varken dåligt eller bra”. Gudstjänstmusiken bedömdes olika av remissinstanserna. Gudstjänstmusik A bedömdes som bra eller ganska bra av 88 procent av församlingarna/pastoraten medan 10 procent svarade ”varken dålig eller bra”. Beträffande Gudstjänstmusik B var det 40 procent som svarade bra/ganska bra. I kommentarerna framkom att remissinstansernas tveksamheter mestadels handlade om att denna musik krävde särskilda resurser i församlingen (som t.ex. kör). Ungefär två tredjedelar menade att Gudstjänstmusik C, D och E var bra eller ganska bra. Musiken i Gudstjänstmusik C, D och E lyftes av många remissinstanser särskilt fram som betydelsefull ur ett barnperspektiv. (Remissammanställningen i sin helhet återfinns på:

www.svenskakyrkan.se/kyrkomotet.)

Efter att 2016 års förslag gick ut på remiss avslutades slutförslags- och referensgruppernas arbete i mars 2016. Kyrkohandboksprojektets styrgrupp utsåg då revisionsgruppen med biskop emeritus Esbjörn Hagberg som ordförande.

Under perioden maj 2016 till januari 2017 omhändertog revisionsgruppen på kyrkostyrelsens uppdrag utfallet från remissen av 2016 års förslag och gjorde bearbetningar utifrån uppdrag, 2016 års förslag samt remissutfallet. Revisionsgruppens behandling av kyrkohandboksförslagets sakfrågor innebar åtgärder av tre slag. För det första frågor som noterades, alternativt noterades och i övrigt lämnades utan åtgärd. För det andra frågor där gruppen beslutade om utredning. Den tredje åtgärden innebar att efter sådan utredning återkom frågan till revisionsgruppen för behandling och beslut. Slutligen frågor där revisionsgruppen fattade beslut om ändring eller justering.

Revisionsgruppens ordförande informerade kontinuerligt biskopsmötet om gruppens arbete under hösten 2016. Ordföranden stämde också av konkreta sakfrågor med biskopsmötet. I vissa frågor gjorde biskopsmötet medskick för revisionsgruppens vidare arbete.

Den 16 mars 2017 överlämnade revisionsgruppen förslaget till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I, en kommenterande promemoria samt barnkonsekvensanalys till kyrkostyrelsen. (Promemorian och barnkonsekvensanalysen finns på www.svenskakyrkan.se/kyrkomotet.)

2 Övergripande ställningstaganden

Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I föreläggs kyrkomötet för beslut år 2017, samma år som 500 år av reformation högtidlighålls. Detta blir den åttonde kyrkohandboken sedan reformationen inleddes i Sverige och den första sedan Svenska kyrkan fick ändrade relationer till staten. Reformation är inte en punktuell händelse, utan något som karakteriserar Svenska kyrkan som ett evangelisk-lutherskt trossamfund. Kyrkan är i behov av ständig reformation, i trohet mot Bibeln och den evangelisk-lutherska teologin med centrum i evangeliets befriande budskap. Reformatorerna betonade vikten av att hela församlingen ges förutsättningar att förstå och ta till sig tron. Gudstjänstfirandet relateras till varje tids språk och uttrycksformer, i kontinuitet med den liturgiska traditionen. Evangeliets levande röst (*viva vox evangelii*) ska kunna höras och förstås i nya sammanhang. En kyrkohandbok för Svenska kyrkan, liksom övriga gudstjänstböcker, uttrycker Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Kyrkohandboksförslaget 1986 byggde på statliga utredningar, medan detta förslag är resultatet av Svenska kyrkans eget arbete. Den föreslagna benämningen *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan* svarar på ett bättre sätt mot den större mångfalden i det svenska samhället och den ekumeniska verkligheten med Svenska kyrkans relation till andra kyrkor och samfund än det tidigare namnet *Den svenska kyrkohandboken*. En historisk tillbakablick visar också att benämningen *Den svenska kyrkohandboken* endast använts om 1942 och 1986 års kyrkohandböcker.

Betraktad som en helhet uttrycker förslaget till ny kyrkohandbok för Svenska kyrkan Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Detta innebär att den rymmer en mångfald som ger förutsättningar för att Svenska kyrkans enhet och bredd kan gestaltas i gudstjänstfirandet. Förändringar i förhållande till 1986 års kyrkohandbok speglar utvecklingen i kyrkolivet. Detta innebär bland annat att dopets betydelse för det kristna livet genomgående är starkare framlyft, att nattvardsfirandet betonas

genom en breddning av böner och musiksatser och att långfredagens allvar tydligare relateras till påskens glädjrika budskap genom att en särskild ordning för påsknattsmässa tillförts. Alla människors lika värde inför Gud oavsett det som skiljer oss åt är tydligt genom att gudstjänstordningarna för de kyrkliga handlingarna i sin grundform är lika för alla.

En kyrkohandbok är ett redskap för utformande av församlingarnas gudstjänstfirande. I ett levande gudstjänstliv är gestaltningen av helheten avgörande. Kyrkohandboken kan inte ersätta den liturgiska hantverksskickligheten hos dem som har ansvar att leda församlingens gudstjänstliv. Förkunnelse, psalmval och körsånger, instrumentalmusik, liturgins gestaltning och hur kyrkorummet används är andra betydelsefulla aspekter. En gudstjänst firas alltid på en specifik plats i en konkret situation. Gestaltning av en och samma gudstjänstordning kan vara mycket olika i olika församlingar och i olika fromhetstraditioner. Genom att en gemensam kyrkohandbok används hålls gudstjänstfirandet samman och människor kan känna igen sig. Förslaget är utformat så att det rymmer gudstjänstfirandet i Svenska kyrkans bredd av fromhetstraditioner.

2.1 Uppdragets innebörd

Vilket var uppdraget för revisionen av kyrkohandboken? Revisionen av kyrkohandboken utgår från ett antal uppdrag och beslut från kyrkomöte och kyrkostyrelse (se översikt ovan avsnitt 1.2).

Anpassning till Bibel 2000 och kyrkoordningen: I slutet av 1990-talet förberedde sig Svenska kyrkan för att ta emot en ny översättning av hela Bibeln, Bibel 2000, samt utvecklade sin egen kyrkoordning som skulle ersätta större delen av kyrkolagen. Den nya bibelöversättningen har givetvis föranlett korrigering av direkta bibelcitater, men också gett anledning till mer nyanserade avvägningar i såväl text som musik med hänsyn tagen till teologiska bedömningar, liturgisk tradition och praxis.

Rådande praxis för relationen mellan kyrkoordningen och kyrkohandboken har behållits. Detta innebär att gudstjänstens *att* regleras i kyrkoordningen medan gudstjänstens *hur* hör till kyrkohandbokens område och det lokala gestaltandet i församlingen. Betydelsen av begreppet ”huvudgudstjänst” har utretts och klargjorts. Till förslaget hör även kyrkoordningsändringar.

Efter beslut i församlingen kan i huvudgudstjänst annan liturgisk musik (befintlig eller nyskriven) användas till kyrkohandbokens texter än den musik som ingår i kyrkohandboken (18 kap. 6 a §). En konkret förändring är att domkapitlet inte kan upphäva ett sådant beslut, men beslutet ska anmälas till domkapitlet. Beslut om detta föreslås kunna fattas av kyrkoherden efter samråd med församlingens präster och kyrkomusiker och efter medgivande av församlingens kyrkoråd eller församlingsråd, se vidare avsnitt 3.3.

Vidare föreslås konsekvensändringar i kyrkoordningen i relation till den föreslagna nya kyrkohandboken, bland annat avseende en enhetlig terminologi. Konsekvenser för domkapitlets tillsyn, i anslutning till frågor om flexibilitet och lokal gestaltning, har särskilt beaktats i kyrkohandboksrevisionen.

Uppdraget att eftersträva ett inkluderande språkbruk har sin bakgrund i framtagandet av 1986 års kyrkohandbok. I sitt yttrande över förslaget till kyrkomötet framhöll Läronämnden vikten av ”att övervinna det maskulint dominerade språket”. Samtidigt såg man att behoven av ökad inkludering gällde mer än kön. ”Det religiösa och liturgiska språkets förnyelse till en större inklusiv känslighet är en

process som kommer att växa fram ur en ny medvetenhet”, skrev nämnden bland annat (Ln 1986:2).

KsSkr 2017:6

Ett ensidigt maskulint präglat uttrycksätt bör undvikas både avseende Gud, som är bortom könskategorier, och människor. När det gäller människosynen har det inkluderande språkbruket vidgats till att omfatta ytterligare kategorier som ålder, förmågor och bakgrund, för att värna tanken om människors lika värde och inte bidra till osynliggörande och marginalisering. Likaså har Guds omsorg om och människans samhörighet med hela skapelsen betonats i vissa alternativ i förslaget till ny kyrkohandbok. Revisionen speglar här en framväxande medvetenhet om att man inte okritiskt eller oreflekterat kan utgå från att människan är skapelsens centrum (antropocentrism) på ett sätt som bortser från det sammanhang människan är en del av. Ett inkluderande språkbruk har samtidigt genomförts med respekt för den liturgiska traditionen, så att förändringar huvudsakligen skett genom att nya alternativ tillförts, att vissa texter har utgått och i begränsad utsträckning genom revideringar av välkända texter. Kontinuiteten med Bibel, tradition och lära har värnats i såväl bevarade som i nya formuleringar.

I reflektionsdokumentet *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* konstateras ”att det finns en önskan att vidga frågan om det inkluderande språket från att avse det verbala språket till att gälla gudstjänstens många språk, uttryck och mångfald”. En väsentlig del av detta uppdrag har genomförts genom de nya musiksatser och nya texter som finns i kyrkostyrelsens förslag. Särskilt betydelsefulla, för att uppdraget ska sägas vara genomfört, är de musiksatser och texter som återfinns i gudstjänstmusik C, D och E.

Lika betydelsefulla är de bearbetningar som gjorts i de kyrkliga handlingarna för att de ska vara mer inkluderande, där en gemensam vigselordning särskilt kan nämnas. Biskopsbrevet *De kyrkliga handlingarna i en mångreligiös kontext* (2012) har bidragit till att lyfta fram vikten av att dop, konfirmation, vigsel och begravning kan fungera i olika sammanhang och relatera till olika familjeförhållanden.

Kompletterande gudstjänstmusik: Kyrkomötesuppdraget från 2001 med beslut om att bifalla en motion om att till översynen av kyrkans gudstjänstböcker införliva frågan om framtagande av kompletterande gudstjänstmusik med ”enkel, folklig och glad karaktär” har genomförts genom att gudstjänstmusik B, C, D och E är en del av kyrkostyrelsens förslag till ny kyrkohandbok. Gudstjänstmusik A är samtidigt förslaget ”huvudmusik” eftersom denna musik rymmer fullständiga kyrkoårsserier. I gudstjänstmusik A ingår större delen av den gudstjänstmusik för den allmänna gudstjänsten som finns i 1986 års kyrkohandbok. Denna musik har i vissa delar bearbetats, för att främja gudstjänstfirande i församlingar med olika förutsättningar och för att betona bönekaraktären i vissa moment. I den kompletterande gudstjänstmusiken B, C, D och E kommer flera musikaliska genrer till uttryck som t.ex. blues, gospel, folkmusik och vispop. Vidare innefattas i denna gudstjänstmusik musik som använts länge av bland annat barn och unga, musik som relaterar till ett ekumeniskt sammanhang samt för kyrkohandboksrevisionen nyskriven musik. Även i de kyrkliga handlingarna finns nykomponerad musik i förbönalternativen för dopgudstjänst, vigselgudstjänst och begravningsgudstjänst. Samtidigt finns liturgisk musik för de kyrkliga handlingarna från 1986 års kyrkohandbok kvar (förböner och lovsägelsen, med vissa bearbetningar).

Barnperspektiv: Enligt kristen människosyn är alla människor skapade till att vara Guds avbild. Barn ska därför inte betraktas som människor i vardande. En viktig utgångspunkt är hur Jesus ställde barnen i centrum när han sa ”Låt barnen komma hit till mig och hindra dem inte: Guds rike tillhör sådana som de. Sannerligen, den som inte tar emot Guds rike som ett barn kommer aldrig dit in” (Markusevangeliet

10:14-15). Barn är också en förebild för vuxna att ta emot Guds rike. I inledningen till första avdelningen i kyrkoordningen uttrycks detta: ”I kristen tro intar barnen en särställning och de behöver därför särskilt uppmärksammas i Svenska kyrkans verksamhet.” Ytterligare en utgångspunkt utgörs av FN:s konvention om barnets rättigheter (1989) som betonar barnets rätt till andlig utveckling och barnet som subjekt.

Utifrån kyrkomötets beslut 2012 har en barnkonsekvensanalys genomförts i kyrkohandboksrevisionen. Genom att barnet får del av såväl dop som nattvard får barnet goda förutsättningar för sitt andliga liv och behandlas som ett subjekt. För att stödja barnets andliga utveckling fordras att barnet kan fira gudstjänst utifrån sina förutsättningar.

En princip i förslaget till ny kyrkohandbok är att varje moment i gudstjänsten har goda alternativ särskilt tänkta för gudstjänstfirande med barn och unga. Bland gudstjänstmomentens alternativ finns musik, böner och andra texter som har rytm, konsekvens, sångbarhet, musikalisk och språklig kvalitet som fungerar väl i gudstjänstfirande med barn och unga. Särskilt gudstjänstmusik C, D och E har visat sig vara betydelsefulla för barns delaktighet och igenkännande. I flera av dessa musiksatser har responsorial sång (härmsång) införts som en möjlighet, vilket särskilt efterlysts i remissvar utifrån ett barnperspektiv. I den gudstjänststruktur som föreslås kan högmässa firas med alla åldrar samtidigt som det är möjligt att utifrån ordningarna för Mässa och Gudstjänst fira en gudstjänst som är utformad likt en familjemässa eller en familjegudstjänst i kyrkohandboken 1986.

Samtalsdokumentet *Guds vägar* är antaget av kyrkomötet år 2001. Det tar avstånd från tankemodeller inom kristen tradition som utnyttjats till att legitimera övergrepp mot det judiska folket, så kallad ersättningsteologi. Dokumentet grundar sig på en genomarbetning av frågan om Svenska kyrkan och det judiska folket. Läronämnden har år 2014 understrukit betydelsen av att hänsyn tas till de åtaganden som dokumentet innehåller i arbetet med kyrkohandboken. Kyrkohandboksförslagets texter är analyserade utifrån detta dokument.

Kyrkostyrelsen angav för översynen och sedan revisionen av kyrkohandboken ett antal **övergripande frågeställningar**. Hit hörde en efterfrågad reflektion om

- vad det innebär att fira en gudstjänst som återspeglar Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära i en tid präglad av lokal gestaltning och stor alternativriktning,
- vad det innebär att i den situationen fastställa en gemensam kyrkohandbok, samt
- vad det innebär att säkerställa ett igenkännande från söndag till söndag i den lokala församlingen och geografiskt över landet från kyrka till kyrka.

Dessa frågeställningar har beaktats i revisionens olika faser och varit ett fokus för de tre remissomgångarna 2010, 2012-2014 respektive 2016. Grundläggande perspektiv om tro, bekännelse och lära, betydelsen av en gemensam kyrkohandbok och betydelse av ett igenkännande har utvecklats av remissinstanserna. Dessa synpunkter har beaktats i kyrkostyrelsens förslag.

2.2 Tradition och förnyelse, identitet och relevans

Varför behövs en kyrkohandbok? En kyrkohandbok håller samman gudstjänstfirandet i Svenska kyrkan. Kyrkostyrelsen konstaterar att när en kyrkohandbok ska revideras i en evangelisk-luthersk folkkyrka är det församlingarnas gudstjänstfirande som är i fokus. Detta har också varit kyrkohandboksrevisionens uppdrag. Därför har stor vikt lagts vid församlingarnas remissvar. Kyrkohandboken ska hålla hög kvalitet

för sitt gudstjänstsyfte. Det innebär bland annat att en kyrkohandbok ska fungera i olika gudstjänstkontexter med olika förutsättningar och resurser, både i katedral och i kapell.

Vad ska en ny kyrkohandbok åstadkomma? Den nya kyrkohandboken ska bidra till församlingens gudstjänstglädje och därmed hjälpa människor att finna vägen till gudstjänstfirandet. Även inför antagandet av 1986 års kyrkohandbok såg dåvarande Centralstyrelsen ett behov av rika utbud av evangeliserande gudstjänstformer som öppnar vägen till högmässan. I sin skrivelse (CsSkr 1986:2) talade styrelsen om att människor ”söker värme, närhet, fest, emotionellt engagemang och det som är större än deras egna hjärtan och tankar”. Kyrkohandboken ska också vara ett relevant och inspirerande redskap för dem som arbetar med gudstjänsten. Genom att kyrkohandboken både ger ramar och ger utrymme för frihet och flexibilitet kan troheten mot kyrkohandboken stärkas. I försöksverksamhet och remissomgångar som lett till fortsatta bearbetningar har kyrkohandboksförslaget förankrats i församlingar, pastorat och stift.

Hur förhåller sig kyrkohandboksförslaget till 1986 års kyrkohandbok? Det finns en kontinuitet i utvecklingen från 1986 års kyrkohandbok. De bearbetningar och förändringar som skett är konsekvenser av revisionens uppdrag och remissvarens synpunkter. En revision av en kyrkohandbok sker dels i ett samspel mellan tradition och förnyelse, dels i ett samspel mellan uttryck för kyrkans trosidentitet och relevansen, d.v.s. anknytningspunkterna med människors vardagstillvaro. Det är alltså inte fråga om en motsättning, utan om förutsättningarna för en levande tro.

En ny kyrkohandboks direkta kontinuitet med den gällande kyrkohandboken är naturlig och inte något nytt eftersom det handlar om kontinuitet med det levande gudstjänstfirandet i församlingarna. Därför finns mycket av innehållet i kyrkohandboken 1986 med i förslaget, antingen med exakt samma ordalydelse och samma musiksats eller bearbetat utifrån uppdrag från kyrkostyrelsen och remissutfall.

I förslaget till kyrkohandbok finns också material som är nytt i förhållande till kyrkohandboken 1986. En del är helt nyskrivet eller nykomponerat till exempel utifrån ett barnperspektiv, kyrkomötets uppdrag om kompletterande musik och kyrkostyrelsens uppdrag om inkluderande språk. Annat har funnits längre eller kortare tid i gudstjänstlivet och vissa av de för kyrkohandboken nya texterna eller musiksatserna används även i gudstjänstfirande i en ekumenisk kontext i den världsvida kyrkan.

Bild 2 (följande två sidor) visar vilka alternativ som har sitt ursprung i 1986 års kyrkohandbok respektive har sitt ursprung i kyrkohandboksförslagen 2012, 2016 eller 2017.

SAMLING	SAMLING	ORDET
Klockringning	Lovsången 5	Gammatestamentlig läsning
Psalm	Lovsången 6	Psaltarpsalm
Inledning treenighetens namn	Lovsången 7	Epistelläsning
Inledningsord 1	Lovsången 8	Psalm
Inledningsord 2	Lovsången 9	Evangelium
Inledningsord 3	Lovsången 10	Hallelujarop
Inledningsord 4	Dagens bön	Predikan
Inledningsord 5		Trosbekännelse introduktion
Inledningsord 6		Apostoliska trosbekännelsen
Inledningsord 7		Nicenska trosbekännelsen
Inledningsord 8		Bön för döpta m.fl.
Inledningsord 9		Psalm
Inledningsord 10		Kollektanvisningar
Inledningsord 11		Anvisning Bön om förlåtelse
Inledningsord 12		Förbön, struktur
Inledningsord 13		Förbön, teologiskt perspektiv
Inledningsord 14		Församlings svar
Inledningsord 15		Bön om förlåtelse
Bön om förlåtelse 1		Doppåminnelse
Bön om förlåtelse 2		Bön för döpta m.fl.
Bön om förlåtelse 3		Förbön 1
Bön om förlåtelse 4		Förbön 2
Bön om förlåtelse 5		Förbön 3
Bön om förlåtelse 6		Förbön 4
Bön om förlåtelse 7		Förbön 5
Bön om förlåtelse 8		Förbön 6
Förlåtelseord 1		Förbön 7
Förlåtelseord 2		Förbön 8
Förlåtelseord 3		Förbön 9
Förlåtelseord 4		<i>Herrens bön</i>
Löftesord 1		
Löftesord 2		
Löftesord 3		
Löftesord 4		
Tackbön 1		
Tackbön 2		
Tackbön 3		
Tackbön 4		
Överlåtelsebön 1		
Överlåtelsebön 2		
Överlåtelsebön 3		
Kristusrop 1		
Kristusrop 2		
Kristusrop 3		
Kristusrop 4		
Kristusrop 5		
Kristusrop 6		
Kristusrop 7		
Lovsången 1		
Lovsången 4		

MÅLTIDEN	MÅLTIDEN	SÄNDNING
Psalm	O Guds lamm 4	Lovprisning 1
Lovsägelsen inledning 1	O Guds lamm 5	Lovprisning 2
Lovsägelsen inledning 2	O Guds lamm 6	Lovprisning 3
Prefationen	Kommunionen	Lovprisning 4
Advent	Advent	Välsignelsen 1
Jul	Jul och trettondedagstiden	Välsignelsen 2
Trettondagstiden	Fastan	Sändningsord
Fastan/Passionstiden 1	Fastan/Passionstiden	Sändningsord
Fastan/Passionstiden 2	Påsk 1	Sändningsord
Påsk	Påsk 2	Psalm och/eller avslutande musik
Kristi himmelfärds dag	Pingst	
Pingst	Trefaldighetstiden 1	
Trefaldighetstiden 1	Trefaldighetstiden 2	
Trefaldighetstiden 2	Vid kyrkoårets slut	
Kyrkoårets slut	Allmän 1	
Mariadagar	Allmän 2	
Allmän 1	Allmän 3	
Allmän 2	Allmän 4	
Allmän 3		
Allmän 4		
Prefationens avslutning 1		
Prefationens avslutning 2		
(Prefationens avslutning 3/khbf12)		
Lovsägelsen E 1		
Lovsägelsen E 2		
Helig 1		
Helig 2		
Helig 3		
Helig 4		
Nattvardsbön anvisningar		
Nattvardsbön 1		
Nattvardsbön 2		
Nattvardsbön 3		
Nattvardsbön 4		
Nattvardsbön 5		
Nattvardsbön 6		
Nattvardsbön 7		
Nattvardsbön 8		
Nattvardsbön 9		
Nattvardsbön 10		
Nattvardsbön 11		
Nattvardsbön 12		
Nattvardsbön 13		
Herrns bön		
Brödsbrytelsen		
Fridshälsningen		
O Guds lamm		
O Guds lamm 1		
O Guds lamm 2		
O Guds lamm 3		

TECKENFÖRKLARING

Ursprung KHB 1986

Ursprung KHBF 2012

Ursprung KHBF 2016

Nytt i KHBF 2017

2.3 Gemensam grundstruktur, mångfald och delaktighet

Hur är gudstjänstordningarna uppbyggda? I kyrkostyrelsens förslag till ny kyrkohandbok, liksom i de remitterade förslagen 2012 och 2016 och i revisionsgruppens förslag, är den allmänna gudstjänsten uppställd utifrån gudstjänstens grundstruktur (*ordo*) med Samling, Ordet, Måltiden och Sändning. Denna struktur kan kännas igen både lokalt från söndag till söndag och i Svenska kyrkan som helhet men också i den världsvida kyrkan, samtidigt som möjligheter till alternativ inom flera moment ger stort utrymme för lokal gestaltning.

Inom detta grundmönster ryms Högmässa och Mässa/Gudstjänst (en uppdelning som förklaras nedan). I kyrkohandboken 1986 fanns samma grundmönster men uttryckt genom flera olika gudstjänstformer (högmässa, högmässogudstjänst, söndagsmässa, söndagsgudstjänst, familjemässa och familjegudstjänst samt temamässa och temagudstjänst) och sedan olika veckogudstjänster. I kyrkostyrelsens förslag finns tre olika former Högmässa, Mässa och Gudstjänst. Antalet alternativ inom respektive moment motsvarar i förslaget antingen antalet i 1986 års kyrkohandbok (till exempel när det gäller inledningsord och prefationer) eller så är de fler (till exempel bön om förlåtelse och nattvardsböner samt den liturgiska musiken). Se bild 3.

Bild 3

Gudstjänstens struktur

KYRKOHANDBOK 1986						FÖRSLAG TILL KYRKOHANDBOK 2017
Högmässa	Söndagsmässa	Familjemässa	Högmässogudstjänst	Söndagsgudstjänst	Familjegudstjänst	Den allmänna gudstjänsten Högmässa, Mässa/Gudstjänst
Inledning	Inledning	Inledning	Inledning	Inledning	Inledning	Samling
Ordet	Ordet	Ordet	Ordet	Ordet	Ordet	Ordet
Måltiden	Måltiden	Måltiden				Måltiden
Avslutning	Avslutning	Avslutning	Avslutning	Avslutning	Avslutning	Sändning

Även i de kyrkliga handlingarna finns moment från Samling, Ordet och Sändning med. Dessa gudstjänster inleds respektive avslutas med samlingens och sändningens perspektiv. Ordets tilltal kommer till uttryck genom bibelläsning och genom förkunnelsen: predikan (vid konfirmationsgudstjänst) och tal till konfirmanderna, dop-, vigsel- eller griftetal.

Hur förhåller sig alternativen i momenten till varandra? I revisionsarbetet har skillnaden mellan ”mångfald” och ”många alternativ” särskilt analyserats. Mångfald kan till exempel handla om att kyrkoårets olika delar präglar alternativen eller att några alternativ passar särskilt bra ur ett barnperspektiv. Det har varit väsentligt att säkerställa att alternativen fångar en mångfald innehållsligt och/eller stilistiskt, men att samma tema inte upprepas. Kyrkostyrelsen konstaterar att utifrån församlingarnas perspektiv är det viktigt med en bredd av alternativ (innehåll, texters längd och stilnivå) eftersom böner, andra texter och musiksatser används i olika slags gudstjänster och i olika sammanhang.

Vilka är skillnaderna mellan Högmässa, Mässa och Gudstjänst? Kyrkohandboksförslaget innehåller en gemensam grundordning. Högmässan har värnats genom att en distinktion har gjorts mellan ”Högmässa” med fler fasta moment och ”Mässa” eller ”Gudstjänst” med färre fasta moment. Benämningen ”Högmässa” är starkt ekumeniskt förankrad och har en framhävd ställning i svensk tradition. Begreppet ”Gudstjänst” avgränsas alltså i detta sammanhang till en gudstjänstform då nattvard

inte firas och som har färre fasta moment än ”Högmässa”. Gudstjänster som utformas efter ordningen för ”Mässa” firas med nattvard, också denna med färre fasta moment än ”Högmässa”. Ett exempel på skillnaden mellan gudstjänstformerna är att förlåtelsens moment alltid ingår i ”Högmässa” medan de är fakultativa i ”Mässa” och ”Gudstjänst”. Avsikten är att både ge utrymme för lokal flexibilitet och värna kyrkans tro och tradition.

De gudstjänster som firas enligt ordningen för Mässa/Gudstjänst kan ha andra benämningar. Om ”mässa” finns med i benämningen betyder det alltid att nattvard firas. Genom att namnet på de gudstjänster som firas utifrån Mässa/Gudstjänst inte är bestämda i kyrkohandboken underlättas möjligheten att lokalt beskriva de gudstjänster som firas. Exempel kan vara mässa med små och stora, sinnesrogudstjänst, rockmässa, meditationsgudstjänst, veckomässa, adventsgudstjänst eller en lokalt utformad mässa. Utifrån ordningarna för ”Mässa” eller ”Gudstjänst” kan också kortare vardagsgudstjänster utformas.

Vad innebär huvudgudstjänstbegreppet? Huvudgudstjänstbegreppet ingår som en del i kyrkostyrelsens förslag till ny kyrkohandbok. Begreppet finns för att värna ett igenkännande i det gemensamma gudstjänstfirandet i hela Svenska kyrkan. Begreppet fungerar som ett redskap för domkapitlens tillsyn och samspelar med gudstjänstplanen i pastoratet/församlingen och med församlingsinstruktionen genom att antalet huvudgudstjänster och hur många av dessa som firas med nattvard anges i församlingsinstruktionen. Se här vidare *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*, kapitel 17 och 57. När ”Mässa” eller ”Gudstjänst” firas som huvudgudstjänst är fler moment fasta, men inte lika många som i ”Högmässa”.

Vad har gjorts för att stärka delaktighet och igenkännande i gudstjänsterna? En övergripande princip för reformationen, som alltså är vägledande, är att gudstjänsten är till för hela församlingen, för att vi ska få ta emot Ordet och sakramenten och få förnyad kraft till vardagens tjänst. I Svenska kyrkan har församlingens delaktighet successivt fått allt fler konkreta uttryck. I 1917 års kyrkohandbok kunde församlingen för första gången stämma in högt i trosbekännelsen, 1968 blev det möjligt för lekmän att utan särskilt tillstånd läsa högt ur Bibeln i högmässan och 1975 öppnades möjligheten för lekmän att vara med och dela ut nattvarden. Utvecklingen handlar både om att hela församlingens aktiva deltagande stärkts och att många kan ha särskilda uppgifter i gudstjänsten. Efter 1986 har det även betonats att människor ska få plats och ha möjlighet att känna sig hemma i gudstjänsten även som deltagare utan särskilda uppgifter. Kyrkostyrelsens förslag utgår från den reflektion som skett i kyrkohandboksrevisionen om den gudstjänstfirande församlingens delaktighet; allas tjänst att lovsjunga och be i gudstjänsten och möjligheten för många att ha särskilda uppgifter i gudstjänsten. Till delaktigheten i gudstjänsten hör också möjligheten till igenkännande. Vägledning om lekmanaledd gudstjänst har också utvecklats i förslaget till ny kyrkohandbok genom att särskilda anvisningar har tillförts.

Den gemensamma grundstrukturen, gudstjänstmomentens olika alternativ samt uppdraget att gestalta gudstjänstlivet lokalt ger nya möjligheter, men ställer också nya krav på församlingarna och samarbetet mellan präster och musiker. Även andra anställda, förtroendevalda och ideella behöver involveras i frågor som rör delaktighet, gestaltning, och möjliggörande för barn och unga med mera.

För samtliga kyrkliga handlingar föreslås en grundordning för respektive gudstjänst. Dopet är ett och detsamma oavsett den döptes ålder, och därför föreslås en dopgudstjänst som med alternativa texter och böner anpassas för såväl dop av barn som dop av unga eller vuxna. Detta svarar mot ett växande behov i Svenska kyrkan. En speciell ordning för dop i krissituation respektive för begravningsgudstjänst för

dödfött barn eller barn som dött i späda ålder finns i förslaget utifrån pastorala skäl. Även dessa ordningar följer dock samma grundordning. Förslaget med en vigselgudstjänst är i linje med kyrkans tidigare beslut om samkönade äktenskap. Vigselgudstjänsten är även inkluderande när det gäller par i olika levnadsskeden och åldrar genom bearbetade böner och andra texter.

I de kyrkliga handlingarna möts uttrycken för kyrkans identitet och relevansen i människans liv på ett konkret sätt. Dessa gudstjänstordningar är lika för varje människa oavsett exempelvis ålder, sexuell läggning och socioekonomiska förutsättningar, samtidigt som de relateras till varje människas konkreta livssituation. Guds tilltal i den enskilda människans liv blir påtaglig. I dessa gudstjänster är den pastorala omsorgen central. Detta gäller alla de kyrkliga handlingarna och innefattar att de människor som är berörda, som t.ex. vigselpar eller anhöriga vid begravning, också kan bidra till gudstjänstens uttryck, inom gudstjänstens grundrytm och ramar.

2.4 Ekumeniska perspektiv

Hur har de ekumeniska perspektiven tagits tillvara och uttryckts? Kyrkohandboksförslaget relaterar både till Svenska kyrkans gudstjänsttradition som evangelisk-lutherskt trossamfund och till en världsvid, ekumenisk gudstjänstgemenskap. Det är centralt att förmedla det för kyrkorna gemensamma utan att motsäga det specifika i den egna traditionen. Till det ekumeniska perspektivet hör att hitta en balans mellan det gemensamt igenkännbara och utrymme för lokal anpassning och variation i den egna traditionen.

Liksom vid arbetet med 1986 års kyrkohandbok har Kyrkornas världsråds dokument från Faith and Order-kommissionen, *Dop, nattvard och ämbete: grunddokument för samtal om kyrkans enhet* (orig. *Baptism, Eucharist and Ministry* även kallat BEM-dokumentet och Lima-dokumentet) och Svenska kyrkans svar på detta från 1985, varit av stor betydelse för arbetet. Den allmänna gudstjänstens grundordning kan kännas igen i stora delar av kristenheten samtidigt som den rymmer uttryck och alternativ som är specifika för Svenska kyrkans kontext, till exempel genom att förlåtelsens moment värnas i högmässan och att barnperspektivet är framhävt. Ett ekumeniskt perspektiv som betonades i Svenska kyrkans svar på BEM-dokumentet och som kommer till uttryck i kyrkohandboksförslaget är att läsning ur Bibeln särskilt lyfts fram.

Flera ekumeniska konsultationer har genomförts under arbetet med revision av kyrkohandboken bland annat för att inhämta gudstjänstmaterial från andra kyrkor och för ekumeniska läsningar av kyrkohandboksförslaget. Både representanter för kyrkor i Sverige som för kyrkor i andra delar av världen har bidragit.

Den ekumeniska översättningen av Herrens bön används i förslaget till ny kyrkohandbok. Denna har använts i Svenska kyrkan sedan kyrkomötets beslut år 1998. Den äldre översättningen av Herrens bön ("Fader vår") återges i de inledande övergripande anvisningarna. Den kan användas utifrån pastorala behov i församlingen.

Den apostoliska och den nicenska trosbekännelsen värnas som ekumeniskt gemensamma bekännelser och trosbekännelsen är ett framhävt moment i huvudgudstjänsten liksom vid dop och konfirmation. Frågan om användande av de ekumeniska översättningarna av trosbekännelserna har behandlats vid ett flertal tillfällen sedan Sveriges kristna råd (SKR) för sin del antog dessa, avsedda för gemensamt ekumeniskt bruk i medlemskyrkorna år 1996. I december 2011 sändes en remiss angående nyöversättning av trosbekännelser till samtliga domkapitel och stiftsstyrelser samt till fyra församlingar i varje stift och till Svenska Kyrkans Unga.

Remissammanställningen visade att det saknades stöd bland stiftens för att införa de ekumeniska översättningarna i Svenska kyrkan.

En grundläggande del av gudstjänsten är bönen. I Kyrkans förbön uttrycks ett globalt och ekumeniskt sammanhang. I kyrkostyrelsens förslag betonas förbönens betydelse, och sammanhanget med rättvisa, rätt och rättfärdighet lyfts fram. Som ett konkret exempel föreslås ett nytt fakultativt församlingsomkväde som ett alternativ för kyrkans förbön. Omkvädet kommer från Syrien och har både arameisk och grekisk text, samt en förklarande text på svenska. Kyrkostyrelsen ser detta omkväde som ett betydelsefullt bidrag utifrån ett ekumeniskt perspektiv.

3 Gudstjänstens teologi, språk och musik

I förslaget till ny kyrkohandbok har vissa teologiska perspektiv förstärkts för att svara mot förändringar i kyrkoliv och omvärld. Bearbetningarna efter remissomgångarna har lett till ändringar som framhäver motiv i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära som bedömdes inte vara tillräckligt betonade i kyrkohandboks-förslagen. Dokumentet ”*Guds vägar*” har lett till konkreta ändringar i förhållande till 1986 års kyrkohandbok.

Språkligt har revisionsarbetet inneburit att finna en balans mellan att bevara traditionella uttryck och att använda ett nutida språk. Användningen av Bibel 2000 är en väsentlig del av detta.

Musiken i kyrkohandboksförslaget har haft att svara mot samma balans mellan traditionella och nyare uttryck och är en integrerad del av gestaltandet av den reformatoriska grundprincipen om gudstjänst på folkspråket tillsammans med en tydlig ekumenisk öppenhet.

En grundläggande utgångspunkt för de bearbetningar som gjorts är att kyrkohandboken ger ramarna för församlingarnas gudstjänstfirande och att teologi, språk och musik i gudstjänsten är en helhet.

3.1 Övergripande teologiska frågeställningar

Vilka teologiska perspektiv har förstärkts? Dopets ställning har stärkts och fördjupats i kyrkohandboksförslaget. Dopgudstjänsten har utformats så att samtliga dopmotiv från biskopsbrevet *Leva i dopet* (2011) finns med. Detta knyter an till den utveckling som skett i och efter det betydelsefulla dokumentet från Kyrkornas världsråd om dop, nattvard och ämbete (BEM-dokumentet). Genom införandet av en särskild ordning för påsknattsmässa med möjlighet till doppåminnelse och genom att dopperspektivet stärkts i konfirmationen har dopets betydelse för det kristna livet blivit mer framträdande.

Nattvard firas oftare än tidigare i Svenska kyrkan. Detta var ett faktum även vid arbetet med 1986 års kyrkohandbok. Karaktären i mässan präglas både av fest och allvar. Motivrikedomen i nattvardsbönerna har ökat och förslaget till ny kyrkohandbok innehåller fler prefationer och nattvardsböner samt musik i fler genrer i jämförelse med 1986 års kyrkohandbok. Såväl åkallan av den heliga Anden (epikles) som lovprisningen av Gud (doxologi) har förstärkts utifrån synpunkter i remissvar och en vilja att stärka ekumeniska uttryck i kyrkohandboken.

I remissomgångarna har synpunkter kommit på behov av stärkt treenighetsperspektiv, kristologi och eskatologi (de yttersta tingen eller den tillkommande världens liv), det senare för att balansera inomvärldsliga perspektiv. Bearbetningar har gjorts i den allmänna gudstjänstens böner och andra texter. Ett exempel är

O Guds lamm i gudstjänstmusik E, som fått en tydligare anknytning till traditionell kristologi samtidigt som ett nutida uttrycksätt värnats.

En särskild fråga har gällt vilken formulering som bör väljas i de inledande orden i Samling där "Guds" kan ingå: "I (Guds:) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn". Tanken med formuleringen är att kunna uttrycka Guds helhet och Guds treenighet, där "Guds" syftar på hela treenigheten. Den ekumeniskt vedertagna formuleringen är samtidigt "I Faderns och Sonens och den heliga Andens namn".

I förslaget till ny kyrkohandbok har kyrkoårets rytm framhävts. Detta har bedömts som ett väsentligt teologiskt vägval i samtiden. Kyrkoåret kan sägas utgöra en alternativ tideräkning i förhållande till såväl kalenderår som den "terminsrytm" som präglar församlingarna och samhället i övrigt. Kyrkoårets rytm och växlingar har värnats på flera sätt. Gudstjänstmusik A följer kyrkoåret. Varje del i den allmänna gudstjänsten innehåller också moment som varierar med kyrkoåret: I "samling" genom bland annat Kristusrop och Lovsång och att inledningsorden kan anknyta till evangeliebokens texter; i "Ordet" genom läsningarna; i "måltiden" genom gudstjänstmusiken och i bönen efter kommunionen; i "sändning" om lovprisningen i Gudstjänstmusik A används.

En annan teologisk fråga gäller bruket av relationella perspektiv. Ett exempel är förlåtelseorden "dina synder är dig förlåtna" och "du är förlåten". Kyrkostyrelsen har förordat möjligheten att kunna uttrycka förlåtelseorden på dessa två sätt. Det första uttrycket finns sedan länge i den liturgiska traditionen och syftar på att människan i dopet tar emot syndernas förlåtelse, men behöver förlåtelse för verksynderna. Det andra uttrycket har samma syftning och har blivit vanligt i praxis under senare år. Här formuleras syndernas förlåtelse med ett relationellt uttrycksätt, genom ett direkt tilltal.

Ett annat exempel är bruket av "Herre". I remissvaren 2016 fanns synpunkter om "Herre" och "vår Herre" i gudstjänsttexter. Flera menade att tilltalet Jesus som "Herre" och "vår Herre" är centralt då det grundar sig i biblisk teologi och att förändringen i kyrkohandboksförslaget 2016 innebar att det relationella gudstilltalet hade försvagats så att förhållandet med Jesus Kristus uppfattats mer opersonligt. "Herre" uttrycker också den centrala kristna bekännelsen att Jesus Kristus är den levande och uppståndne. Dessa synpunkter har vägts mot uppdraget att använda ett inkluderande språk om Gud. I kyrkohandboksförslaget har tilltalet "Herre" förstärkts genom olika textalternativ, t.ex. i församlingssvar i kyrkans förbön, i dimissionsord efter kommunionen och i sändningsord.

Avvägningen mellan å ena sidan individuella och å andra sidan gemensamma och samhällseliga perspektiv har varit föremål för särskild uppmärksamhet. De senare har bland annat stärkts i vigselgudstjänsten och i förböner. Genom kyrkans förbön uttrycks att gudstjänsten rymmer ett gemensamt rop till Gud för alla människor och för hela världen. Förbönen innefattar gudstjänstens många dimensioner såsom samling och sändning och, relaterat till detta, ett diakonalt perspektiv. Förbönen omfattar såväl världen som närsamhället, den världsvida och den lokala kyrkan. Därför har till exempel en förändring skett från "vi och de andra" till ett "vi" där alla delar livets utsatthet.

Bibelläsningen och förkunnelsen värnas som väsentliga uttryck för Svenska kyrkans evangelisk-lutherska identitet. Tre bibelläsningar ingår alltid då högmässa firas. I bibelordet har kyrkan den givna grunden för vad den tror, bekänner och lär. I gudstjänstens bibelläsningar möter människan Guds ord som genom den heliga Anden blir levande varje gång någon hör det och tar emot det. I och genom detta ord är Jesus Kristus närvarande i sin kyrka. Tron får näring genom att evangeliet förkunnas. Människan utmanas att komma med det som är hennes eget och att i

mötet med Guds tilltal nå fördjupning och nya perspektiv. I Ordets del av gudstjänsten hörs vittnesbörden om Guds utmaningar och Guds nåd för samhället och livet, om lag och evangelium.

I konfirmationsgudstjänsten gestaltas predikan av konfirmanderna med hjälp av präst och andra ledare. Prästen är ansvarig för predikan, samtidigt som barns och ungas rättighet och ansvar att bidra till trons tolkning inom ramen för det allmänna prästadömet lyfts fram. Förkunnelsens centrala betydelse betonas också genom att doptal, vigseltal och griftetal är fasta moment i respektive gudstjänst.

Hur har tillämpningen av dokumentet "Guds vägar" förändrat innehållet i kyrkohandboken? Att hänsyn ska tas till detta dokument är ett av revisionens uppdrag. Läronämnden skriver: "Detta samtalsdokument behandlar frågeställningar som är centrala och ofrånkomliga för Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Läronämnden betonar vikten av att det som Svenska kyrkan i och med *Guds vägar* har åtagit sig kommer till uttryck i exempelvis *Den svenska evangeliebokens* textsammanställningar och *Den svenska kyrkohandboken*." (Ln 2014:03y). Detta har inneburit en genomgående analys av kyrkohandbokens texter. Improperierna (Mitt folk, mitt folk) är borttagna i långfredagens gudstjänst och en särskild uppmärksamhet har ägnats hur ordet "folk" förekommer i förslaget texter.

I kyrkostyrelsens förslag till kyrkohandbok finns en ordning för långfredagsgudstjänst utan Improperierna. Erfarenheterna och slutsatserna från 1986 års kyrkohandboksrevision om svårigheten att revidera texten liksom underlag och remissvar i den pågående kyrkohandboksrevisionen har varit viktiga i de överväganden som gjorts. Den omfattande kunskap som finns från både religionsdialog- och forsknings-sammanhang om problematiken med Improperierna för relationen mellan judendom och kristendom har varit central för bedömningen. Detta väcker i sin tur flera väsentliga frågor om exempelvis bibelsyn och kristen identitet, frågor som inte kan lösas inom ramen för en kyrkohandboksrevision, men borttagandet av Improperierna har bedömts vara en viktig symbolhandling.

3.2 Gudstjänstens språkliga uttryck

Hur har revisionen hanterat frågor om ett nutida språkbruk? Kyrkohandboken är primärt avsedd för det gemensamma gudstjänstfirandet och inte den enskilda andakten. En kyrkohandbok ska fungera över en längre tid och i hela Svenska kyrkan. Allt detta gör att kyrkohandbokens språk inte kan präglas av det alltför tillfälliga och personliga. Orden uttrycker mysteriet och befinner sig därför på gränsen för språkets möjligheter. I kyrkohandboken märks i förslaget liksom tidigare att alternativa böner och andra texter har olika stilistisk karaktär och olika språknivå.

Återkommande vid remissomgångar på förslag till ny kyrkohandbok är oron för att språket blir alltför tidsanpassat. Centralstyrelsen kommenterade år 1986 att de haft att ta ställning till synpunkter på språkbehandlingen. "Språket bedöms då som ojämnt, mångordigt, krångligt, överlastat och oklart med trendord och banaliteter". Motsvarande har sagts om vissa böner och andra texter i förslagen 2012 och 2016. Kyrkostyrelsen konstaterar att det är en balansgång mellan att finna ett språk som även relaterar till den aktuella språkutvecklingen och att bevara traditionella uttryck.

Vad har användningen av Bibeln 2000 inneburit för förändringar i kyrkohandboksförslaget? Förutom att bibelcitater följer Bibel 2000 har avvägningar gjorts i förhållande till det liturgiska bruket. Här nämns några exempel. I instiftelseorden har "kalk" ändrats till "bägare" och texten följer därmed Bibel 2000. Förändringen i bibelöversättningen handlar om att det grekiska ordet syftar på ett vardagligt

dryckeskärl, inte ett högtidligt eller ceremoniellt kärl. Den äldre översättningen ”till min åminnelse” har dock behållits till skillnad från Bibel 2000 som här har ”till minne av mig”. Detta val motiveras av att ”åminnelse” i gudstjänstens och måltidens sammanhang har fler betydelser än ”minne”. I nattvardsbönen uttrycks det som kallas ett anamnetiskt perspektiv. Som liturgisk term innebär anamnesen att måltiden firar åminnelsen av Jesus Kristi frälsningsverk. Nattvarden är inte endast ett ”minne av” något som skett utan en handling som aktualiseras och blir närvarande.

I den andra delen av en av nattvardsbönerna (nattvardsbön 12) används dock uttrycket ”vi minns”, men uttrycket har här en annan syftning. I denna bön relaterar förslaget till samtida språkförståelse, svensk psalmtradition, liturgisk (fornkyrklig) tradition och ekumenisk praxis i flera kyrkotraditioner. Kyrkostyrelsen konstaterar att formuleringen ”vi minns” i denna bön på ett bibelnarrativt sätt uttrycker det som skulle kunna beskrivas som ett aktualiserande av kyrkans kollektiva minne.

Den aronitiska välsignelsen (utifrån 4 Mos 6:24–26) finns upptagen såväl i den traditionella översättningen med konjunktivform som i enlighet med Bibel 2000.

Vilka behov av översättningar har identifierats? Delar av kyrkohandboks-förslaget 2012 översattes till svenskt teckenspråk och fem nationella minoritets-språk: finska, meänkieli, lulesamiska, nordsamiska och sydsamiska. Det översatta förslaget har prövats i remissförsamlingar och utvärderas i en särskild process. Sedan 2015 pågår ett översättningsarbete till fyra varieteter inom romska.

Kyrkostyrelsen konstaterar att det är ett särskilt ansvar att inkludera samiskt kyrkoliv med hänsyn till arbetet med vitboken och försoningsprocessen. Behov föreligger även av översättningar till ytterligare språk.

3.3 Kyrkohandbokens musik

Hur uttrycker den liturgiska musiken Svenska kyrkans evangelisk-lutherska identitet? Den liturgiska musiken är väsentlig för att bevara en evangelisk-luthersk identitet med gudstjänst på folkspråket samtidigt som Svenska kyrkan är en del av den världsvida kyrkan. I reflektionsdokumentet *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* betonas musikens viktiga roll i gudstjänstlivet och att sång och musik, liksom bön, löper som en röd tråd genom gudstjänsten. Där understryks också musikens stora och växande betydelse för gudstjänstlivet.

Att gudstjänstsången ska bära liturgi på folkspråket innebär i en kyrkohandbok såväl trohet mot Svenska kyrkans gudstjänsttradition som utvecklats och förändrats genom århundradena, som öppenhet och respekt för nyare musikaliska genrer både i den allmänna gudstjänsten och i de kyrkliga handlingarna. Detta grundläggande förhållningssätt hör, som tidigare nämnts, även samman med revisionsuppdraget att eftersträva ett inkluderande språk och att värna ett barnperspektiv.

Musiken medgestaltar gudstjänstens skeende, bär det kristna budskapet och möter människans tro och liv. Genom tonerna uttrycks tillvarons och trons många aspekter och människans gudstilltal, som i gudstjänstens kristusrop, lovsång och bön. Musikaliska överväganden har därför utgjort en väsentlig del av kyrkohandboksrevisionen. I den liturgiska musiken utgör text och musik en helhet.

Hur har den traditionella liturgiska musiken tagits tillvara samtidigt som annan musik tillförts? Mycket av musiken i kyrkohandboken 1986 finns med i kyrkostyrelsens förslag, antingen med samma musiksats eller bearbetat i revisionsprocessen. Exempel på förändringar är införande av skaftlös notering i vissa liturgiska partier, tillförande av ackordsymboler samt översyn av vissa ackompanjemangssatser.

När det gäller den tidiga kyrkosången, som ofta kallas gregoriansk sång och som är en del av Gudstjänstmusik A, har särskilda avvägningar varit aktuella. I den gregorianska sången är rytmen i grunden fri och textbaserad. Den tidiga kyrkosången kan därför sägas vara ett sätt att genom musiken tydligare artikulera gudstjänstens texter. Relationen mellan ord och ton blir i denna musik särskilt betydelsefull och känslig. Revisionen har strävat efter att värna detta samband. Frågor att förhålla sig till rör exempelvis språkrytm, betoningar och hur textens accent uttrycks. Den gregorianska sången har dessutom sitt textliga ursprung i latinet. Gregorianik på svenska utgår samtidigt från svensk praxis och svensk nutida språkförståelse. Avvägningarna i revisionen har beaktat det svenskspråkiga textliga innehållet samtidigt som de tidiga sångtraditionernas egenart respekterats så långt detta är möjligt. I revisionen har också en strävan varit att hitta goda lösningar vad gäller återgivning av de tidiga sångtraditionerna i senare musikalisk notation, en process som i sig innebär flera tolkningsöverbägganden.

Vad är skillnaden mellan gudstjänstmusik och serie och vad kännetecknar Gudstjänstmusik B, C, D och E? I revisionsgruppens förslag används begreppet "gudstjänstmusik" för att beteckna de olika avdelningarna A, B, C, D och E för kyrkohandbokens musik. Begreppet "serie" används i förslaget uteslutande för att beteckna kyrkoårsserierna inom ramen för gudstjänstmusik A. Organiseringen av musiken i kyrkohandboken innebär att utgångspunkten är gudstjänstens grundstruktur, gudstjänstens moment samt kyrkoåret. De musiksatser som finns i Gudstjänstmusik A, B, C, D och E är mässordinariets musik för den allmänna gudstjänsten. I två särskilda delar av kyrkohandboken finns den liturgiska musiken för övriga sjungna moment samt för de kyrkliga handlingarna.

Gudstjänstmusik A utgörs av liturgisk musik som finns i kyrkohandboken 1986. Gudstjänstmusik B är nykomponerad. Denna musik kan karaktäriseras som modern med ett tonspråk influerat av jazz, folk- och konstmusik. Huvuddelen av gudstjänstmusik C är väl förankrad i många församlingar och används också internationellt. Musiken kan karaktäriseras som uttryck för ett internationellt hymnologiskt perspektiv. Gudstjänstmusik D är ny både vad gäller text och musik. Denna musik har lovsångskaraktär, med ett tonspråk influerat av vispop, musikal- och gospelmusik. Tanken är att gudstjänstmusik D ska fungera väl med alla åldrar och att det konkreta bildspråket tillför kyrkohandboken väsentliga perspektiv och har ett i bred mening inkluderande språk. Delar av gudstjänstmusik E används, liksom gudstjänstmusik C, sedan länge i många församlingar. Musikaliskt anknyter den till en vis- och folkmusiktradition och bedömningen är att denna musik visat sig fungera brett i församlingar med olika karaktär och i gudstjänstfirande med barn och unga. Huvuddelen av gudstjänstmusik C och E har tidigare publicerats. De återfinns bland annat i *Gudstjänstsång* (Verbum 2011). Flera musiksatser inom C, D och E har responsorial karaktär.

Hur har synpunkter om musiken i remissvaren påverkat kyrkohandboksförslaget? I kyrkohandboksrevisionen har stor vikt lagts vid att tillvarata och analysera remiss-synpunkter som inkommit. Kyrkostyrelsen konstaterar att en kyrkohandbok utgår från samtida gudstjänstfirande i församlingar med olika förutsättningar och resurser. Detta har varit vägledande för revisionen och det är med fokus på församlingarnas gudstjänstfirande som förslaget kvalitetsbedömts.

All gudstjänstmusik har bearbetats och förändringar har gjorts i musik, text och textunderläggningar utifrån synpunkter i remissvar 2014 och 2016. Alla musiksatser i förslaget huvudvolym och musikvolym har varit föremål för överbägganden, och i förekommande fall särskilt granskats och bearbetats eller kommenterats.

I revisionens granskningsprocess har beslut tagits som innebär att vissa satser övertagits oförändrade, något som framför allt gäller material från 1986 års kyrkohandbok, vidare att andra satser i tidigare kyrkohandboksförslag lyfts ut och ersatts med nya (exempelvis i gudstjänstmusik C) medan ytterligare andra bearbetats eller kompletterats (till exempel Laudamus A3, Laudamus A6, Laudamus D1). Några enstaka satser från 1986 års kyrkohandbok har återtagits i revisionsprocessen (till exempel Gloria i f-moll, ”fastegloria”).

Bearbetningar har också skett på mer detaljerad nivå. Dessa inkluderar text-melodi-betoningar, tonhöjdsöverbåganden, justeringar av musiken som följd av textförändringar, konsekvent tillförande av ackompanjemangssatser spelbara på orgel, överbåganden kring utformning av de generellt tillförda ackordsymbolerna etc.

Vad gäller kommentarer till musikaliska moment handlar sådana bland annat om olika slag av anvisningar till stöd för alternativa sätt att framföra en viss sats (exempelvis 3- eller 6-faldigt Kristusrop i gudstjänstmusik A eller Laudamus A3 med eller utan församlingsomkväde).

En förändring jämfört med 1986 års kyrkohandbok är att skaftlös notation använts för liturgen i gudstjänstmusik A, liksom i gudstjänstmusik C. Bedömningen i revisionen har varit att notering utan skaft ger liturgen en mer direkt kontakt med melodilinjen vilket underlättar möjligheten att identifiera betoningar och rytm-mönster. Denna notering anknyter till tidiga notationstraditioner utan att kopiera dessa. Traditionell västerländsk senare notation har däremot behållits i församlings-svaren. Detta noteringssätt är att föredra då det handlar om att tydliggöra musikaliska skeenden där fler är involverade (som en församling), där det är särskilt viktigt att de musikaliska förloppen äger rum samtidigt (i exempelvis polyfon sats) och då igenkännande och likartat utförande från gång till gång eftersträvas.

Vilka kyrkorättsliga överbåganden har gjorts i förhållande till musiken? Användning av annan musik i huvudgudstjänsten än den som ingår i kyrkohandboken är möjlig redan idag och framgår av 18 kap. 6 § i kyrkoordningen. För att ytterligare underlätta nyskapande och användning av annan musik i huvudgudstjänsten föreslogs i revisionsgruppens förslag till ny kyrkohandbok 2017 en förenklad beslutsordning jämfört med den som gäller för närvarande. Det föreslogs att det även fortsättningsvis skulle vara kyrkoherden som fattar beslut om användningen av annan musik efter samråd med församlingens präster och musiker och efter medgivande av församlingens kyrkoråd eller församlingsråd. Däremot föreslogs att sådana beslut inte skulle begränsas av att enbart behöva gälla för en viss tid eller för ett visst tillfälle. Kyrkoherdens beslut föreslogs inte heller behöva anmälas till domkapitlet. Möjligheten att använda annan musik i huvudgudstjänsten än den som finns i kyrkohandboken föreslogs brytas ut ur den nuvarande 18 kap. 6 § och i stället regleras i en egen paragraf, 18 kap. 6 a §, för att på så vis tydliggöra skillnaden mellan beslut rörande användning av annan gudstjänstordning och/eller andra psalmer/församlingssånger jämfört med beslut om användning av annan musik till kyrkohandbokens texter.

Kyrkostyrelsen menar att det bör prövas att låta beslut om användning av annan musik till kyrkohandbokens texter fattas på lokal nivå utan att detta begränsas till visst tillfälle eller viss tid och utan att detta ska kunna överprövas av domkapitlet. Det är dock, enligt kyrkostyrelsens uppfattning, rimligt att domkapitlet ges möjlighet att följa utvecklingen av församlingarnas användning av annan musik. Av denna anledning föreslår kyrkostyrelsen att ett sådant beslut ska anmälas till domkapitlet även om domkapitlet inte kan överpröva detsamma.

Hur ser kyrkostyrelsen på arbetet med kyrkomusiken i ett bredare perspektiv? Den diskussion som förekommit i samband med kyrkohandboksrevisionen om

kyrkomusik har väckt nya och bredare frågeställningar än de som rör en ny kyrkohandbok. Kyrkostyrelsen konstaterar att Svenska kyrkan behöver ett sammanhållet, systematiskt och långsiktigt arbete för att hålla det kyrkomusikaliska arvet levande och ta ansvar för utveckling och nyskapande. Kyrkostyrelsen avser att fatta beslut om organisatoriska former för detta.

I det långa perspektivet behövs kunskapsuppbyggnad på flera kyrkomusikaliska områden vilket bland annat har betydelse för den framtida rekryteringen av kyrkomusiker. Förändringar i såväl kyrka som samhälle behöver kartläggas för att identifiera kunskapsluckor och utvecklingsbehov. Inför ett planerat forskningsprojekt om tidig kyrkomusik har kyrkostyrelsens arbetsutskott beslutat att en forskningsöversikt tas fram under 2017. Ett sådant projekt ligger dock utanför kyrkohandboksrevisionen. Arbetet med Svenska kyrkans plattform för kyrkomusik slutförs också under 2017 och ett brett samråd med externa musikintressenter formaliseras i nära relation till detta arbete.

4 Barnkonsekvensanalys

Kyrkostyrelsens analys (se www.svenskakyrkan.se/kyrkomotet) inleds med att kyrkohandboksrevisionen placeras in i ett historiskt brett sammanhang om barn och gudstjänst. Därefter följer en kartläggning av förutsättningarna för kyrkohandboken avseende barn och unga och gudstjänst. Sedan ges en beskrivning av kyrkohandboksrevisionens arbete rörande barn och unga. Överväganden i revisionen 2006 till 2017 redovisas. Barnkonsekvensanalysen avslutas med en sammanfattande analys.

Utgångspunkten är hur Jesus såg och bemötte barn och unga i evangeliernas berättelser. Ytterligare en utgångspunkt utgörs av FN:s konvention om barnets rättigheter (1989). Om barnets rätt till andlig utveckling står det i artikel 17, 23, 27 och 32. I FN:s konvention finns fyra artiklar 2,3,6 och 12 som är huvudprinciper och vägledande för hur helheten om barns rätt till andlig utveckling ska tolkas. Barnkonsekvensanalysen av kyrkohandboken är gjord utifrån dessa huvudprinciper.

Kyrkohandboksrevisionen har tagit fram en kyrkohandbok i en tid då barn blir medlemmar genom dopet och får ta emot nattvarden. Det står i samklang med FN:s barnkonvention där barnet ses som ett subjekt och där barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla beslut som rör barn (Artikel 3). Dessutom har varje barn rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Så har skett genom särskilda frågor i remissenkäter, fokusgrupper med barn och unga och särskilda utsedda remissförsamlingar samt samråd med barn och unga i olika organisationer. Barnets åsikt ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad (Artikel 12). En utskriven ordning för dop i krissituation och en utskriven ordning för begravning av dödfött barn eller barn som dött i späda ålder finns i kyrkohandboksförslaget 2017. Dessa gudstjänstordningar är i linje med FN:s barnkonvention artikel 2: "Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras." I konfirmationsgudstjänsten uttrycks tilliten till ungdomarna bland annat genom att de tillsammans med präst och andra medarbetare ansvarar för predikan och att de är kallade att vara Jesu lärjungar. På detta sätt markeras de ungas rätt till utveckling i linje med FN:s barnkonvention artikel 6: Alla barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling.

I dag kan barn och vuxna följas åt till söndagens gudstjänst och barnen får möjlighet att vara subjekt i betydligt högre grad än någon gång tidigare i Svenska kyrkan. Att detta blivit möjligt beror bland annat på att söndagsskolan har blivit en del av söndagens gudstjänst. Under predikan får barnen sin egen förmedling av dagens tema. De får också ta del av nattvardens sakrament. I kyrkostyrelsens kyrko-

handboksförslag finns det betydligt fler möjligheter till delaktighet både när det gäller text och liturgisk musik än i tidigare kyrkohandböcker. En del församlingar i remissomgången 2016 påpekade att mässfirande med måltidens alla moment blir för lång för barn. I kyrkostyrelsens förslag kan en mässa innehålla alla Måltidens moment och kan fungera väl både för barn och vuxna. Familjegudstjänst har fortfarande en stark ställning och det finns stora möjligheter att fira en liknande gudstjänst enligt kyrkostyrelsens förslag till kyrkohandbok.

5 Kyrkoordningskommentarer

17 kap. Gudstjänstliv

1 §

I paragrafen införs begreppet den allmänna gudstjänsten som ersätter begreppet gemensamma gudstjänster. Den allmänna gudstjänsten är det begrepp som används i såväl 1986 års kyrkohandbok som i det nu föreliggande förslaget till ny kyrkohandbok. För att göra reglerna i kyrkoordningen tydligare föreslås att samma begrepp används även i bestämmelserna. Det bör noteras att begreppet ”allmän” inte är avsett att ha samma innebörd som offentlig. Även kyrkliga handlingar är, med det självklara undantaget av bikt, offentliga gudstjänster.

Det klargörs nu i paragrafen att församlingen ska fira gudstjänst i form av den allmänna gudstjänsten, kyrkliga handlingar och andra gudstjänster. Med andra gudstjänster avses gudstjänster av olika slag som har det gemensamt att de inte följer ordningen för den allmänna gudstjänsten och inte heller är kyrkliga handlingar. Exempel på sådana gudstjänster är t.ex. enklare andakter vid veckosamlingar med barn.

3 §

I paragrafen har tydliggjorts att huvudgudstjänst firas som allmän gudstjänst. Av 17 kap. 4 § framgår att huvudgudstjänst ska firas enligt någon av de ordningar för huvudgudstjänst som finns i kyrkohandboken, se närmare kommentaren till 4 §. Bestämmelsen om en huvudgudstjänst i församlingen eller pastoratet är ett minimikrav. Det är fortfarande möjligt att fira flera huvudgudstjänster i varje församling och pastorat.

4 §

I paragrafen har termen ”Den svenska kyrkohandboken” ersatts av termen ”kyrkohandboken”. Som anförts i avsnitt 2 föreslås namnet på den nya handboken vara Kyrkohandbok för Svenska kyrkan. I 18 kap. 1 § anges att Kyrkohandbok för Svenska kyrkan utgör en av kyrkans gudstjänstböcker. I denna paragraf anges ”Kyrkohandboken” inom parentes för att tydliggöra att med detta begrepp avses just Kyrkohandbok för Svenska kyrkan. Det är därför möjligt att använda detta begrepp i andra paragrafer. Se även kommentaren till punkten 2 i övergångsbestämmelserna.

Att huvudgudstjänst ska firas som allmän gudstjänst framgår av 17 kap. 3 §. När paragrafen talar om de ordningar för huvudgudstjänst som finns i kyrkohandboken åsyftas de särskilda krav som ställs när en gudstjänst firas som huvudgudstjänst vilka framgår av kyrkohandbokens anvisningar.

6 §

Termen ”Den Svenska kyrkohandboken” har i paragrafen ersatts av termen ”kyrkohandboken”. Se också kommentaren till 17 kap. 4 § och 18 kap. 1 §.

I 1986 års kyrkohandbok är det angivet vilka former av huvudgudstjänst som kan firas i församlingen. Dessa är, förutom Högmässa, Söndagsmässa, Familjemässa, Högmässogudstjänst, Söndagsgudstjänst och Familjegudstjänst. Med domkapitlets

tillstånd är det också möjligt att fira temamässa och temagudstjänst som huvudgudstjänst. Därtill kommer att Julotta och Långfredagsgudstjänst kan firas som huvudgudstjänster. Det kyrkorådet eller församlingsrådet ska besluta om enligt 6 § är alltså att avgöra vilka i kyrkohandboken fastlagda former för huvudgudstjänst som i församlingen ska användas för att fira huvudgudstjänst i församlingen.

Med det föreliggande förslaget blir friheten och flexibiliteten när det gäller gudstjänstens lokala gestaltning större genom att antalet i kyrkohandboken fastlagda former för huvudgudstjänst minskas till förmån för fler alternativ inom ramen för de föreslagna formerna för huvudgudstjänst. Dessa alternativ anges i kyrkohandboken. Det kyrkorådet/församlingsrådet, med det nu föreliggande förslaget till kyrkohandbok, ska besluta om enligt paragrafen är huruvida också Mässa respektive Gudstjänst, vid sidan av Högmässa, ska användas som huvudgudstjänst i församlingen.

8 §

I andra stycket har gjorts ett förtydligande så att det nu klart framgår att hela paragrafen, såväl första som andra stycket, endast behandlar vad som gäller för huvudgudstjänsten. Detta har gällt sedan tidigare och innebär därför ingen ändring i sak. Vidare har gjorts en förändring som tydliggör att det prästen kan besluta om är vilka alternativ *inom* varje moment som ska användas och att det inte är momenten som sådana som är alternativa. T.ex. kan prästen välja vilken nattvardsbön som ska användas men inte välja om momentet ”nattvardsbönen” ska ingå.

11 §

I paragrafens andra stycke har termen ”församlingsgudstjänst” ersatts med termen ”gudstjänst”. Någon ändring i sak är inte avsedd.

Rubriken närmast före 12 §

Lydelsen på rubriken har förändrats så att det nu är tydligt att de efterföljande paragraferna behandlar den allmänna gudstjänsten. Detta innebär ingen ändring i sak eftersom de efterföljande paragraferna, redan idag uttryckligen behandlar endast ”församlingens gemensamma gudstjänster”, ett begrepp som, med den användning som det har i de efterföljande paragraferna får sägas vara synonymt med den allmänna gudstjänsten, och som nu föreslås ersättas med detta begrepp. Se mer ovan under kommentaren till 1 §.

12 §

I paragrafen har gjorts en terminologisk förändring. I paragrafen talas nu om den allmänna gudstjänsten i stället för församlingens gemensamma gudstjänster.

13 §

I paragrafen har gjorts en terminologisk förändring. I paragrafen talas nu om den allmänna gudstjänsten i stället för församlingens gemensamma gudstjänster.

14 §

I paragrafen har gjorts en terminologisk förändring. I paragrafen talas nu om den allmänna gudstjänsten i stället för församlingens gemensamma gudstjänster. Till följd av detta har också vissa språkliga konsekvensändringar gjorts. Av förarbetena till den nuvarande lydelsen framgår att avsikten inte varit att kyrkoherdens tillstånd ska gälla de former för huvudgudstjänst som finns i kyrkohandboken (CsSkr 1999:3 s. 2–389). I kyrkostyrelsens förslag till ny kyrkohandbok är möjligt för en lekman att leda även huvudgudstjänsten och formerna för detta anges i de övergripande anvisningarna. I 17 kap. 14 § föreslås därför att kyrkoherden ska kunna ge ett sådant tillstånd även för ledande av huvudgudstjänst, men för visst tillfälle eller viss tid. Detta får också ses som en kodifiering av en praxis som kommit att utvecklas. Enligt

vad som har erfarits så har inte 17 kap. 14 § använts i enlighet med förarbetsuttalandena utan i enlighet med bestämmelsens ordalydelse, alltså att kyrkoherdens tillstånd kan gälla för predikan eller ledning även av huvudgudstjänst.

18 kap. Gudstjänstböckerna

1 §

I paragrafen, som i första meningen innehåller en uppräkningslista av kyrkans gudstjänstböcker, har namnet på 1986 års kyrkohandbok; ”Den svenska kyrkohandboken” ersatts av namnet på den nya kyrkohandboken; ”Kyrkohandbok för Svenska kyrkan”. Vidare har parenteser innehållande gudstjänstböckernas namn i kortform lagts till för att åskådliggöra att de i kyrkoordningstext kan förekomma i dessa kortformer.

2 §

I paragrafen har namnen ”Den Svenska evangelieboken” och ”Den Svenska kyrkohandboken” ersatts av sina respektive kortformer; evangelieboken och kyrkohandboken. Det framgår av 18 kap. 1 § att med dessa kortformer avses Den svenska evangelieboken respektive Kyrkohandbok för Svenska kyrkan. Se även kommentaren till 17 kap. 4 §.

3 §

I paragrafen har ”Den Svenska kyrkohandboken” ersatts av kortformen ”kyrkohandboken”. Det framgår av 18 kap. 1 § att med denna kortform avses ”Kyrkohandbok för Svenska kyrkan”. Se även kommentaren till 17 kap. 4 § och 18 kap. 1 §. Andra meningen i första stycket är oförändrad, vilket innebär att kyrkohandboken med dess struktur, anvisningar och alternativ, även fortsättningsvis avses användas vid gudstjänster som följer den allmänna gudstjänsten, även då dessa gudstjänster inte är huvudgudstjänster.

4 §

I paragrafen har ”Den Svenska psalmboken” ersatts av kortformen ”psalmboken”. Det framgår av 18 kap. 1 § att med denna kortform avses ”Den Svenska psalmboken”. Se även kommentaren till 18 kap. 1 §. Det bör noteras att bestämmelsen i första stycket utgör en garanti för att inte samtliga psalmer ur psalmboken kan ersättas av andra psalmer och gudstjänstsånger enligt regleringen i andra stycket eftersom det där klargörs att psalmboken ska användas vid huvudgudstjänster och kyrkliga handlingar. För att ersätta samtliga psalmer med psalm eller gudstjänstsång som inte ingår i psalmboken krävs ett beslut enligt 18 kap. 6 §.

5 §

I paragrafen har ”Den Svenska evangelieboken” ersatts av kortformen ”evangelieboken”. Det framgår av 18 kap. 1 § att med denna kortform avses ”Den Svenska evangelieboken”. Se även kommentaren till 18 kap. 1 §.

6 §

I första stycket har kyrkohandbokens musik brutits ut från det som regleras där. Innebörden av den nya lydelsen är att kyrkoherden, efter samråd med församlingens präster och musiker och efter medgivande av församlingsråd (i det fall församlingen ingår i ett pastorat) eller kyrkoråd får besluta att i huvudgudstjänsten, för visst tillfälle eller under en viss tid, använda en annan gudstjänstordning än den som ingår i kyrkohandboken och andra psalmer och gudstjänstsånger än de som finns i psalmboken. Ett sådant beslut ska anmälas till domkapitlet som, om det finns särskilda skäl, får ändra eller upphäva beslutet. Beträffande möjligheten att använda

andra psalmer och gudstjänstsånger, se kommentaren till 18 kap. 4 §. Beslut om användning av annan musik till kyrkohandbokens texter regleras enligt förslaget i stället i 6 a §, se kommentaren till denna paragraf.

6 a §

Som framgått ovan under kommentaren till 6 § har musiken brutits ut från den paragrafen och regleras nu i stället i en ny 6 a §. Enligt den nu föreslagna 6 a § kommer beslutet om att i huvudgudstjänsten använda annan musik än den som ingår i kyrkohandboken till kyrkohandbokens texter att fattas lokalt. Beslutet fattas av kyrkoherden efter samråd med församlingens präster och kyrkomusiker och efter medgivande av kyrkorådet/församlingsrådet.

För att domkapitlet ska kunna följa utvecklingen när det gäller användningen av annan musik till kyrkohandbokens texter föreskrivs att beslutet ska anmälas till domkapitlet. Domkapitlet har dock, till skillnad mot vad som gäller enligt 18 kap. 6 §, inte någon möjlighet att ändra eller upphäva kyrkoherdens beslut. Mot denna bakgrund finns inget krav på skyndsamhet för anmälan till domkapitlet. Det är dock lämpligt att anmälan sker i anslutning till själva beslutet.

26 kap. Sändnings- och mottagningshandlingar

7 §

I paragrafen har ”Den Svenska kyrkohandboken” ersatts av kortformen ”kyrkohandboken”. Det framgår av 18 kap. 1 § att med denna kortform avses ”Kyrkohandbok för Svenska kyrkan”. Se även kommentarerna till 17 kap. 4 § och 18 kap. 1 §.

31 kap. Uppdraget som präst

2 §

I paragrafen har ”Den Svenska kyrkohandboken” ersatts av kortformen ”kyrkohandboken”. Det framgår av 18 kap. 1 § att med denna kortform avses ”Kyrkohandbok för Svenska kyrkan”. Se även kommentarerna till 17 kap. 4 § och 18 kap. 1 §.

32 kap. Uppdraget som diakon

2 §

I paragrafen har ”Den Svenska kyrkohandboken” ersatts av kortformen ”kyrkohandboken”. Det framgår av 18 kap. 1 § att med denna kortform avses ”Kyrkohandbok för Svenska kyrkan”. Se även kommentarerna till 17 kap. 4 § och 18 kap. 1 §.

43 kap. Kollekt

1 §

I bestämmelsen som har sitt ursprung i kyrklig kungörelse (SKFS 1983:2) om kollekt används idag termerna ”offentlig gudstjänst” och ”andaktstund”. Dessa föreslås nu utgå ur bestämmelsen och i stället ersättas av termen gudstjänst. Någon ändring i sak mot vad som tidigare gällt är inte avsedd.

Införande- och övergångsbestämmelser

De ovan angivna bestämmelserna träder i kraft pingstdagen 2018, samtidigt som kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I tas i bruk för användning i Svenska kyrkans gudstjänster. Detta framgår av första punkten. Från det att Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I tas i bruk får inte längre Den Svenska kyrkohandboken I (1986 års kyrkohandbok) användas med mindre än ett särskilt beslut därom, för visst tillfälle eller under en viss tid, fattas i enlighet med 18 kap. 6 §.

Av andra punkten framgår att när det i bestämmelserna talas om Kyrkohandbok för Svenska kyrkan avses övergångsvis Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I och Den svenska kyrkohandboken del II, vilken innehåller ordningar för vignings-, sändnings-, mottagnings- och invigningshandlingar. Den svenska kyrkohandboken II får användas fram till dess att Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del II enligt kyrkomötets beslut tas i bruk.

Utdrag ur protokoll fört vid kyrkostyrelsens sammanträde den 14 juni 2017.

Närvarande: Wanja Lundby-Wedin, förste vice ordförande, ledamöterna Mats Hagelin, Marta Axner Ims, Jesper Eneroth, Nils Gårder, Birgitta Halvarsson, Lars Johnsson, Sven E. Kragh, Anna Lundblad, Ulla Rickardsson, Erik Sjöstrand, Karl-Gunnar Svensson samt tjänstgörande ersättarna Ylva Wahlström Ödmann och Margareta Nisser-Larsson.

Föredragande: Kyrkosekreterare Cristina Grenholm, rättschef Maria Lundqvist Norling samt biskop Ragnar Persenius (adjungerad).

Kyrkostyrelsen beslöt i enlighet med arbetsutskottets förslag

att till kyrkomötet lämna skrivelsen 2017:6 Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I.

att paragrafen förklaras omedelbart justerad.

Reservation av Nils Gårder, Anna Lundblad och Erik Sjöstrand

Vi menar att kyrkostyrelsens i sin skrivelse borde ha föreslagit följande.

Kyrkostyrelsens förslag till kyrkomötesbeslut

1. Kyrkomötet beslutar att anta *texterna* i bilaga till denna skrivelse framlagt förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I att användas i gudstjänster från och med pingstdagen 2018.
2. Kyrkomötet beslutar att uppdra åt kyrkostyrelsen att snarast återkomma till kyrkomötet med ett bearbetat förslag till liturgisk musik till de av kyrkomötet fastställda texterna.
3. Kyrkomötet beslutar att fram till dess att kyrkomötet fattat beslut om Kyrkohandbokens musikdelar så får musiken i det av kyrkostyrelsen framlagda förslaget till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I användas.
4. Kyrkomötet beslutar att anta kyrkostyrelsens förslag till ändringar i kyrkoordningen.

Motiv

Arbetet med förslag till ny Kyrkohandbok har väckt ett stort engagemang men också kritik. Kritik har väckts inte minst mot förslagets musikdelar. När kyrkostyrelsen nu lägger fram sitt förslag till ny kyrkohandbok menar kyrkostyrelsens majoritet att all befogad kritik av musiken anses vara tillfredställande tillgodosedd. Vi menar att det är uppenbart att kyrkostyrelsen inte har lyckats hitta arbetsformer som möjliggjort en tillfredställande beredning av förslagets musikdelar. I slutfasen av arbetet har revisionsgruppen genomfört en angelägen teologisk bearbetning men har upplevt sig hindrad att göra mer genomgripande åtgärder gällande musiken. Den kritik som framförts beträffande musiken är enligt vår mening inte beaktad i tillräcklig omfattning.

Kyrkostyrelsen menar i skrivelsen att kyrkohandboken ”ska bidra till församlingens gudstjänstglädje och därmed hjälpa människor att finna vägen till gudstjänstfirandet”. Vidare pekar man på musikens viktiga roll i gudstjänstlivet som en röd

tråd genom gudstjänsten och betonar ”musikens stora och växande betydelse för gudstjänstlivet”. Vi delar helt denna bedömning och menar att det därför är av yttersta vikt att den musik som fastställs i en kyrkohandbok är av hög kvalitet, har möjlighet att hålla över tid samt är väl förankrad i församlingarna. Just därför är det inte tillfredsställande att kritiken av musiken fortfarande är stark bland kyrkomusiker, inom akademien och hos musikorganisationer. Det finns inte en motsättning mellan en för kyrkan värdefull bruksmusik och det arbete som bedrivs inom de musikvetenskapliga institutionerna. Tvärtom är deras arbete i detta sammanhang just inriktat på bruksmusiken i kyrkan.

Vi menar att förslaget är så pass välarbetat vad gäller exempelvis struktur, språk och teologi att det är redo för att framläggas för behandling i kyrkomötet, men att arbetet med Kyrkohandbokens musik måste få fortsätta.

Detta menar vi kan göras genom att kyrkostyrelsen får i uppdrag att återkomma till kyrkomötet med ett bearbetat förslag. Förslagsvis görs detta genom att en kommitté av sakkunniga musiker tillsätts med uppdraget att i en öppen dialog bearbeta musiken i syfte att stärka dess kvalitet så att kyrkostyrelsen kan återkomma till kyrkomötet med ett bearbetat förslag. Ett liknande arbetssätt har nyligen används framgångsrikt i den Norska kyrkan för att hantera arbetet med musiken i deras nya kyrkohandbok. Arbetet bör kunna resultera i ett nytt förslag till kyrkomötet år 2019. Vi menar att detta arbetssätt skulle ha förutsättningar att både stärka kvalitén i förslaget och öka förtroendet, inte minst bland kyrkomusiker, för den nya kyrkohandboken. I arbetet bör Gudstjänstmusik A ägnas särskild vikt. Denna gudstjänstmusik får anses ha en särställning då den bär stora delar av vårt liturgiska musikarv som brukas brett bland församlingarna och som – med bearbetning – till skillnad från de andra gudstjänstmusikserierna har fått ett brett stöd i remissomgångarna. Det är även den enda av de föreslagna gudstjänstmusikserierna som har alternativ för kyrkoårets alla skiftningar.

Vi är övertygade om att ett arbetssätt som detta skulle ge bättre förutsättningar för att den nya kyrkohandboken verkligen kan bidra till församlingarnas gudstjänstglädje. Att vid årets kyrkomöte fastställa textdelarna utan musik skulle även ha den fördelen att det blir möjligt att göra förändringar av texten utan att för den delen samtidigt behöva ändra tonsättningen.

Det är knappast möjligt att överskatta det värde som en ny kyrkohandbok skulle kunna få för gudstjänstlivet om den antas med bred anslutning. Att antalet deltagare vid de allmänna gudstjänsterna har minskat med mer än en tredjedel på några årtionden är ledsamt men välkänt. Om en ny kyrkohandbok kunde väcka positivt intresse i breda kretsar av det svenska samhället och då inte minst bland dem som har särskilt intresse för teologi, språk och musik hade detta blivit till glädje för kyrkolivet. Ärendet har därför stor kyrkopolitisk betydelse.

Särskild mening av Katarina Wedin

Jag ansluter mig till innehållet i reservationen av Nils Gårder, Anna Lundblad och Erik Sjöstrand.

Vid ett sammanträde som ärkebiskopen inte deltagit i, hennes ersättare blivit sjuk och kyrkostyrelsen i detta läge adjungerade biskopen, dr Ragnar Persenius, beslöt kyrkostyrelsen att för kyrkomötet lägga fram ett kyrkohandboksförslag. Detta är enligt min enkla mening synnerligen olyckligt och kan skada receptionsprocessen.

Kyrkohandboksförslaget har uppenbarligen medvetet tagits fram utan att några av de främsta liturgiska experterna i Svenska kyrkan tagits i anspråk; Christer Pahlmblad, Mikael Löwegren och Michael Isacson. I boken *Mässa för enhetens skull* har docenten Pahlmblad markerat vikten av att det i en kyrka måste finnas något, som uttrycker att det är en gemensam gudstjänst som firas i de olika församlingarna för att den kyrkans identitet ska vara möjlig att känna igen av alla och överallt, att det också måste finnas en medveten strävan att ta ekumeniska insikter om eukaristins väsen (läs: BEM-dokumentet) till vara och låta dessa komma till uttryck i kyrkohandboken. Detta har i det framlagda förslaget inte utförts.

Därtill måste liturgin vara ett tydligt utflöde av ”den stora berättelsen”; Kyrkans heliga sammanhang genom alla tider, där vi nu står samman i heliga gestalters rad. För en kyrka där gudstjänstdeltagande och medlemstal sjunker är det än mer nödvändigt att koppla ihop sig med den stora berättelsen och den större kyrkliga gemenskapen – diakront och diaspatialt. Detta måste vara särskilt märkbart i de eukaristiska bönerna.

Jag har inte övertygats av argumentet att det inte ska kunna vara möjligt för de församlingar som så önskar, att behålla HB 86. Vi kommer att hamna i en situation där kyrkohandboken hanteras som en liturgisk plocklåda och då gör det varken till eller från om några församlingar vill ha en väl fungerande gudstjänstordning enligt HB 86.

Den uppenbara risk jag ser är att arbetslaget i församlingen, förstärkt med en gudstjänstgrupp, varje vecka kommer att lägga mycket tid och arbete på att gestalta gudstjänster med kyrkans kor som en scen för det som känsliga personer skulle kunna uppfatta vara en föreställning. Liturgi har mer med gudsfolkets liv, tillbedjan och mottagarglädje att göra. Det finns ett värde, inte minst för barnen, i att vårda ”det vanliga” i gudstjänstsammanhanget.

När ärkebiskopen frågade om den kritiska hållning hon mötte hos en organist var många organisters hållning, skapades en Facebooksida. Det stod då klart att 25 procent av kyrkomusikerna anslöt sig till skaran av kritiker i detta sociala forum. Det är uppenbart att den återkommande kritiken från kyrkomusiker visar att den kyrkomusikaliska frågan inte tagits på tillräckligt stort allvar. Det måste beklagas.

Det förslag kyrkostyrelsen nu lägger fram för kyrkomötet kräver en stor fortsatt arbetsinsats i första hand av kyrkomötets ledamöter att kritiskt reflektera över det framlagda förslaget och komplettera genom motionsförslag och därefter av Gudstjänstutskottet inför beslutet som ska fattas.

Att de i handboksarbetet ratade experterna på nytt ska samla sig och ge ut ett användbart missale är självfallet min förhoppning.